

Rekonstrukcija dvorca Pejačević u Virovitici

Carevski, Klara

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:049062>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-10**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za povijest umjetnosti

Diplomski rad

REKONSTRUKCIJA DVORCA PEJAČEVIĆ U VIROVITICI

Klara Carevski

Mentor: dipl.ing.arh.,dr.sc. Zlatko Jurić, redoviti profesor

ZAGREB, 2023.

Sažetak

Rad nudi povijesni pregled barokno-klasicističkog dvorca Pejačević zajedno sa njegovim perivojem te analizu njihove posljednje obnove započete 2016. a dovršene 2020. godine. Povijesni se dio bavi kontinuitetom vladanja virovitičkim područjem iz građevine smještene na platou u centru grada, od srednjovjekovne utvrde, preko osmanlijskog proboja u grad i zauzimanja iste, do izgradnje dvorca početkom 19. stoljeća te njegovim obnovama kroz 19. i 20. stoljeće. Ostatak rada bavi se zadnjom rekonstrukcijom, koja je, s obzirom na to da se radi o najvećem zahvatu na dvorcu od njegove izgradnje, uvelike izmijenila vizuru središta Virovitice. Projekt *5 do 12 za Dvorac*, koji je većim dijelom financiran iz fondova Europske unije za obnovu kulturne baštine u turističke svrhe, naziv je ovog integriranog programa koji je za cilj imao vratiti i dvorac i perivoj u izvorno stanje te omogućiti djelovanje Muzeja u svim prostorijama dvorca.

Ključne riječi: dvorac Pejačević, *5 do 12 za Dvorac*, Virovitica, rekonstrukcija, perivoj, srednjovjekovna utvrda, wasserburg

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Povijest virovitičke utvrde	
2.1 Utvrda u srednjem vijeku.....	2-4
2.2 Utvrda u vrijeme osmanske vladavine.....	5-7
2.3 Utvrda do 1801. godine.....	7-9
3. Dvorac Pejačević- od izgradnje do rekonstrukcije	
3.1 Dvorac 19. stoljeća	10
3.2 Dvorac 20. stoljeća	11-16
3.3 Pregled konzervatorskih analiza.....	17-26
3.4 Pregled projekta rekonstrukcije dvorca.....	27-28
3.5 Pregled izvedenih radova.....	29-49
3.6 Perivoj i park prije Drugog svjetskog rata.....	49-51
3.7 Perivoj i park nakon Drugog svjetskog rata.....	51-63
4. Kontekst zaštite virovitičkog urbanog tkiva.....	64-67
5. Zaključak.....	67
6. Popis literature.....	68-69
7. Internetski izvori.....	69-70
8. Popis priloga.....	70-75

1. UVOD

U radu će biti riječi o kontinuitetu postojanja građevine u centru Virovitice, bilo da se radi o utvrdi ili dvorcu, privatnoj ili javnoj ustanovi, kao bitnoj odrednici za funkcioniranje i razumijevanje grada kroz povijest, s posebnim naglaskom na, posljednji u nizu, projekt rekonstrukcije dovršen 2020. godine. Današnji je dvorac Pejačević kroz stoljeća mijenjao izgled i funkciju u nekoliko navrata. Srednjovjekovno je zdanje pretrpjelo promijene i prije no što su ga zauzeli Turci 1554. godine, da bi zatim u vrijeme turskog boravka u njemu postalo obrambena utvrda s četiri bastiona i đamijom. Odlaskom Turaka utvrda gubi funkciju, da bi naposljetku bila srušena, a na njezinom mjestu dovršen dvorac 1804. godine. Pejačevićev je dvorac doživio brojne pregradnje kroz 19. i 20. stoljeće, a ovaj će se rad fokusirati na zadnju iz 21. stoljeća, odnosno na projekt rekonstrukcije dvorca pod nazivom *5 do 12 za Dvorac*, započet 2016. godine. S obzirom na to da je dvorac integralni dio okoliša u kojemu je smješten, točnije, perivoja koji ga okružuje, ali i vizure središta grada, rad će tematizirati i razvojni put perivoja, kao i kontekst zaštite centra grada Virovitice kao dijela urbanog tkiva neodvojivog od dvorca i njegove funkcije u gradu.

2. POVIJEST VIROVITIČKE UTVRDE

2.1 Utvrda u srednjem vijeku

Prvi poznati zapis koji spominje Viroviticu, odnosno, *de magna villa Wereuchu* (veliko naselje Virovitica)¹ nastao je 1234. godine, a radi se o povelji hercega Kolomana kojom daje povlastice gradu. Time su Virovitičani dobili pravo na raspolaganje vlastitom imovinom ali i na izbor suca.² Pravni okviri u srednjem su vijeku bitno određivali razvoj ekonomske i druge djelatnosti. Tako su stanovnici virovitičkog područja imali prava na slobodno raspolaganje vlastitom imovinom (što je u feudalnom sustavu razlika između građanina i kmeta), te su bili oslobođeni plaćanja mitničarine, što znači da su mogli slobodno, sa svim svojim stvarima otići iz Virovitice kao i vratiti se u nju. Već 1243. godine po kralju Beli IV. izdane su privilegije zagrebačkom Gradcu upravo u Virovitici.³ Nakon Kolomanove smrti 1241. godine, Virovitica postaje kraljevski posjed ugarskih kraljica, grad s franjevačkim i dominikanskim samostanom osnovanima 1280. i 1290. godine⁴, srednjovjekovnom crkvom sv. Marije⁵ ali i središte najmanje slavonske županije.⁶

Gradnja virovitičke utvrde, prethodnice dvorca Pejačević, ne može se sa sigurnošću vremenski utvrditi. Kraljica Marija, supruga Bele IV., boravila je u Virovitici s čime u vezi se spominje trinaestostoljetni *castrum*⁷. Najstariji pak poznati crtež s prikazom virovitičke utvrde, odnosno veduta naslovljena *Wirowitiza*, demonstrira izgled srednjovjekovne utvrde, slabo utvrđenih zidina i četverokutnih kuli. Radi se o naselju-utvrdi pravilnog oblika, smještenoj na uzdignutom platou okruženog vodom, tipa *wasserburg*, inače dosta rijetkom tipu za ravničarska područja. Ako je postojala, utvrda je izgrađena vjerojatno odmah po odlasku Mongola, koji su se na tom

¹ Silvija Salaić, "Srednjovjekovna nizinska utvrda u Virovitici", *VAMZ*, Virovitica, 2010., str. 355.

² *Isto*, str. 355.

³ Sena Sekulić-Gvozdanović, "Srednjovjekovni burg-jezgra urbanizma kasnije Virovitice", *Virovitički zbornik 1234-1984*, ur. Andre Mohorovičić, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1984., str. 339.

⁴ *Isto*, str. 339.

⁵ na čijim je temeljima izgrađena barokna crkva sv. Roka čiji zvonik, uz dvorac Pejačević, dominira današnjom vizurom grada

⁶ Salaić, *Srednjovjekovna nizinska utvrda u Virovitici*, str. 355.

⁷ *Isto*, str. 355.

području zadržali dvadesetak godina, dakle četrdesetih godina 13. stoljeća. Kasnosrednjovjekovni izgled zadobiva sredinom 15. stoljeća. Arheološki nalazi su potvrdili gradnju koja se odvijala od 1453. do 1474. godine,⁸ nakon kupnje kraljevskog grada od strane braće Marczaly za 10 000 forinti, čime ono prelazi u privatni posjed. Braća Emerik i Ivan su dakle, od kralja Žigmunda kupili Viroviticu, zajedno s kraljevskom palačom i virovitičkim vlastelinstvom.⁹ Tada se, između 1453.-1474. godine, gradi vlastelinska tvrđava, koja se i spominje u darovnici Matije Korvina iz 1474. godine.¹⁰ Četverokutna osnova biva opasanom u cjelosti, četiri kutne kule izvode se kružno, te cijela utvrda biva povećanom. Utvrda mijenja nekoliko vlasnika kroz 15. i 16. stoljeće: Pethold Edderbach, Nikola Csupar Moslavački te Nikola i Jakov Banffy Donjolendavski, a potom i Stjepan Bannfy, ujedno i zadnji privatni posjednici utvrde¹¹. Usprkos naporima Nikole Zrinskog, koji je, te 1552. godine bjesomučno izvještavao bana Petra Keglevića o položaju i namjerama osmanlijske vojske, očekujući njezin proboj u Kostajnici ili Sisku¹², Ulama-paša krenuo je iz Požege u Viroviticu i opsjeo je 30. srpnja.¹³ Trošne gradske zidine u posjedu Stjepana Bannfyja branilo je četrdesetak vojnika od razaranja topova Ulama-paše, stoga i ne čudi da je borba predana već 2. kolovoza.¹⁴ Turci su osvajanjem Virovitice dobili važno strateško uporište, iz kojeg im je put za daljnje prodore otvoren, stoga je u nju dovedena posada od sedamstotinjak vojnika već 1554. godine, a broj se kasnije i povećavao.¹⁵ 16. i 17. stoljeće u virovitičkom kraju obilježena su učestalim borbama, provalama i rušenjima, kao i pobunama i raseljavanjem lokalnog stanovništva, što je pretvorilo okolicu Virovitice u pravu pustoš. Tom su problemu doskočili Turci koji su ju postupno naseljavali vlaškim stanovništvom koje je, u skladu s odredbama zakona, obavljalo pomoćnu vojnu službu.¹⁶

⁸ *Isto*, str. 355.

⁹ Josip Adamček, "Virovitica i Virovitička županija u srednjem vijeku", *Virovitički zbornik 1234-1984*, ur. Andre Mohorovičić, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1984., str. 114.

¹⁰ *Isto*, str. 114.

¹¹ *Isto*, str. 114.

¹² Ive Mažuran, "Virovitica i njezina okolica za osmanske vladavine (1552-1684)", *Virovitički zbornik 1234-1984*, ur. Andre Mohorovičić, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1984., str. 127.

¹³ *Isto*, str. 127.

¹⁴ *Isto*, str. 127.

¹⁵ *Isto*, str. 128.

¹⁶ *Isto*, str. 136.

Slika 1: Najstariji poznati crtež virovitičke utvrde iz kasnog srednjeg vijeka, Hrvatski državni arhiv u Zagrebu.

2.2 Utvrda u vrijeme osmanske vladavine

Sljedeće pojačavanje utvrde događa se odmah nakon turskog osvajanja kojim se Virovitica pripaja Požeškom sandžaku, u čijem sastavu ostaje 132 godine.¹⁷ Utvrda mijenja funkciju i izgled s obzirom na to da u nj na početku ulazi vojna posada od oko četiristo vojnika, dok se uokolo razvijala varoš koja je brojala tristotinjak kuća. U arheološkim iskapanjima koja su se provodila od 1991. do 2008. godine na sjeveroistočnom dijelu platoa pronađen je temelj jedne kule promjera 16 metara, zidane od lomljenog kamena i cigle povezanih žbukom, što može pomoći u rekonstruiranju izgleda utvrde u to doba. Još jedno nalazište koje pojašnjava turske preinake na utvrdi jest tunel dužine 28 metara¹⁸ koji vodi s jedne strane platoa na drugu, a na čijem je svodu vidljiv probijen veći kamen koji je dio temelja kule. Tuneli su važan dio obrambenog sustava svake utvrde i grade se istovremeno, što je još jedan dokaz turskih preinaka na utvrdi. Prema sačuvanom opisu turskog putopisca Evlije Čelebija iz 1663. godine, Virovitica je grad četverokutnog oblika, obzidan opkopima, s oko stotinu kuća u kojima žive kapetan i njegova posada, skladištem municije i malom đamijom.¹⁹ Početkom srpnja 1684. godine, Turci su, pod naletima neprijateljske vojske, započeli opsadu utvrde raskrivši sve krovove, ne bi li se zaštitili od širenja vatre uslijed borbe. Utvrda je ipak zapaljena kad se turska posada predala grofu Nikoli Erdödyju, te je zauvijek napustila Viroviticu 25. srpnja 1684. godine, nakon tjedan dana opsade,²⁰ čime završava osmanlijska vladavina a započinje ona bečka, točnije, bečke vojske. Vedutu Verovitiza nastalu iste godine koju je izradio talijanski kartograf Cantelli drži se za najvjerodostojniju virovitičku vedutu iz 17. stoljeća stoga što se uvelike poklapa sa spomenutim opisom turske Virovitice iz 1663. godine. Na veduti se može vidjeti četverokutna utvrda s četiri kružne kule i ulazom na zapadnom zidu. Unutar utvrde nalaze se minaret na zapadnom i kaštel na sjevernom dijelu te zgrada straže. Arheološkim iskapanjima 1998./1999. godine pronađen je ulaz na zapadni zid utvrde, čime je dodatno potvrđena vjerodostojnost Cantellijeve vedute. Još se jedna virovitička veduta drži vjerodostojnom zbog sličnosti sa

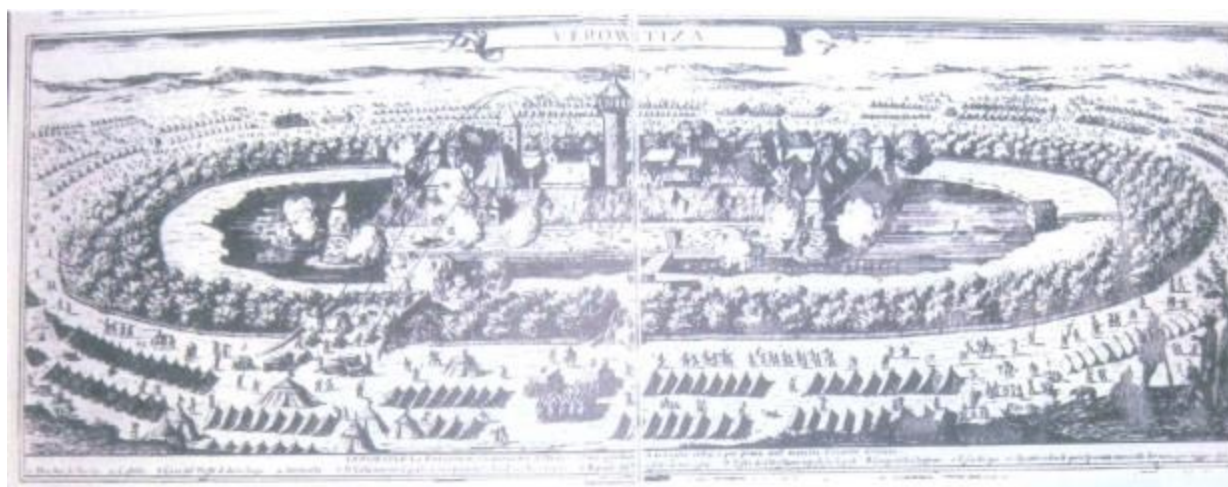
¹⁷ Salaić, *Srednjovjekovna nizinska utvrda u Virovitici*, str. 356.

¹⁸ *Isto*, str. 356.

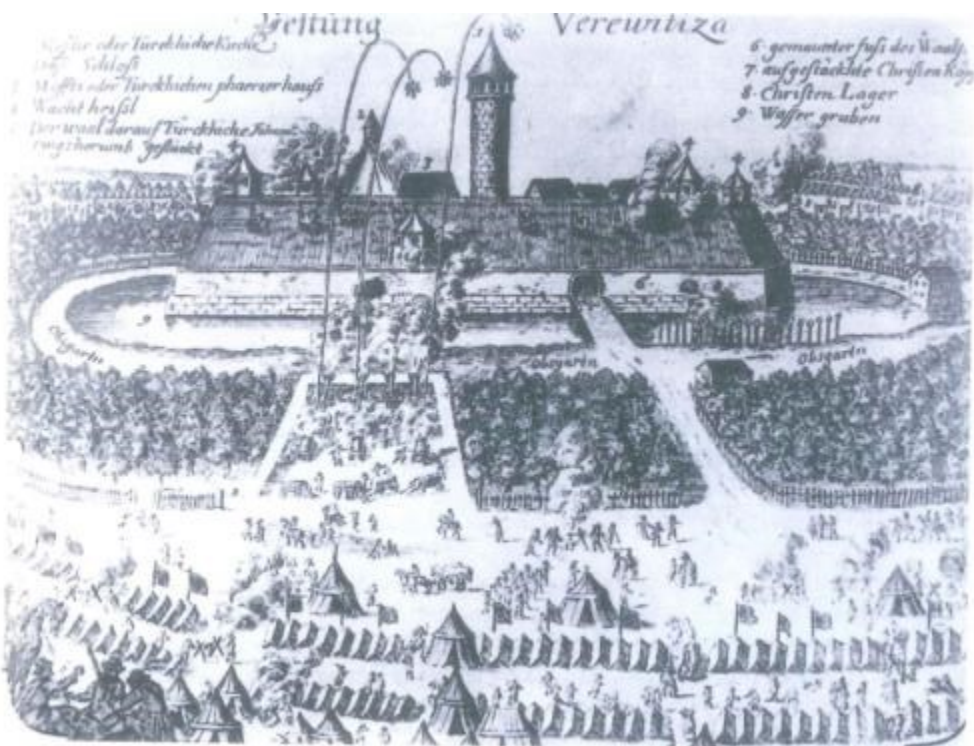
¹⁹ Ive Mažuran, "Virovitica i njezina okolica za osmanske vladavine (1552-1684)", *Virovitički zbornik 1234-1984*, ur. Andre Mohorovičić, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1984., str. 136.

²⁰ Ive Mažuran, "Virovitica i njezina okolica za osmanske vladavine (1552-1684)", *Virovitički zbornik 1234-1984*, ur. Andre Mohorovičić, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1984., str. 137.

spomenutom Cantanellijevom vedutom s razlikom u bastionima, u ovoj drugoj veduti oni nisu ucrtani.

Slika 2: Veduta s prikazom borbe za oslobođenje Virovitice od osmanske vladavine, izradio talijanski kartograf Cantanelli, 1690.

Slika 3: Veduta „Festung Vereuntiza“ s prikazom borbe za oslobođenje 1684. godine.

2.3 Utvrda do 1801. godine

Već sljedeće godine vojne vlasti predlažu Ratnom vijeću u Beču povećanje utvrde i kaštela zbog straha od uništenja uslijed ponovnog napada Turaka. Bečki je dvor poslao komisiju koja je trebala izvršiti organizaciju vlasti i odvojiti vojnu od civilne uprave u Slavoniji.²¹ Virovitica je u tom trenutku bila naselje od sto četrdesetak kuća ispunjenima bivšim vojnicima graničarima koji su, pozivajući se na vojne zasluge ali i na stanje prije osmanske vladavine, odbili davati novčana davanja Beču. Komisija je ipak uspjela dogovoriti plaćanje carskoj komori uz pripojavanje okolnih sela, ali i magistratskom instrukcijom²², odnosno gradskim statutom, i to u lipnju 1698. godine.

²¹ Ive Mažuran, “Virovitica pod upravom vojske, dvorske komore i vlastelina (1684-1736)”, *Virovitički zbornik 1234-1984*, ur. Andre Mohorovičić, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1984., str. 144.

²² *Isto*, str. 144.

1726. godine car Karlo VI. daje Viroviticu vojvodi Josephu Flocku de Cordoni čime ona postaje sjedište vlastelinske uprave, a uz to je i drugo najveće naselje u Slavoniji, odmah nakon Osijeka.²³ Epidemija kuge doprinijela je razmjernom siromaštvu tamošnjeg stanovništva, a uskoro i virovitičko vlastelinstvo iz ruku Dvorske komore, odnosno vojvode de Cordone, pripada u posjed baruna Marka Aleksandra Pejačevića kao odšteta za imanja koja je izgubio, i to darovnicom carice Marije Terezije iz 1750.²⁴ Zajedno sa svojim rođacima, Josipom, Henrikom i Ignatom, barun Pejačević dobio je i posjed Retfalu kod Osijeka.²⁵ Barun Marko Pejačević bio je izuzetno nepopularan među žiteljima Virovitice zbog nametanja novih feudalnih tereta, čak toliko da su opetovano tužili baruna kraljici Mariji Tereziji²⁶. Virovitički kmetovi bili su nezadovoljni zbog otimanja mitnica, sajмова, prava vinotočja i mesarenja. Seoski su knezovi, ustvari suci, kao najniži organ feudalne vlasti, bili smjenjivani od strane kmetova ukoliko su zastupali interese vlastelina, odnosno baruna. Kraljica je nemire u virovitičkoj županiji shvatila ozbiljno, te je imenovala posebnu komisiju za istraživanje uzroka bune i poslala 250 pješaka i 50 konjanika u Viroviticu, kao i sud koji će odrediti krivce. Virovitički su seljaci u tom trenutku već organizirano napadali i masovno podizali tužbe protiv knezova. Zanimljivo je pismo jednog virovitičkog građanina biskupovu prefektu iz 1755. godine u kojem javlja *“/.../ da je sve sada mirno i da nikakvog zla učinili nisu, osim što su 3-4 pandura bosa vodili i nekoliko kneza bili svezali/.../”*²⁷. Na prijedlog komisije iste godine Marija Terezija donijela je presudu kojom se određeni knezovi osuđuju na doživotni zatvor. Ipak, urbar kojim se kmetovima i službeno nameće tlaka potvrđen je, stoga virovitički kmetovi i dalje ostaju nezadovoljni.

Utvrdna već po odlasku Turaka gubi svoju funkciju te biva zapuštenom, o čemu svjedoči opis njezinog stanja njemačkog putopisca Friedricha von Taubea s kraja 18. stoljeća: *“/.../ usred trgovišta leži na brežuljku jedna stara četverouglasta i poluopustošena tvrđava. Ona je okružena širokom, ali već ispunjenom grabom pa ima debele zidove i četiri okrugle, jako građene kule na sva četiri ugla...Kule su tako velike da je grof Pejačević u jednoj kuli uredio kapelu, a u drugoj žitnicu za više stotina vagona žita. Taj burg daje cijelom trgovištu otmjen izgled, a i ugodno*

²³ Isto, str. 155.

²⁴ Isto, str. 155.

²⁵ Josip Adamček, „Prilozi povijesti Virovitice (od sredine 18. do sredine 19. stoljeća)“, *Virovitički zbornik 1234-1984*, ur. Andre Mohorovičić, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1984., str. 157.

²⁶ Isto, str. 174.

²⁷ Isto, str. 174.

djeluje na sve prolaznike/.../“²⁸ . Još je jedan koristan opis ostataka virovitičkog burga, ovaj put iz pera putopisca Engela, nastao otprilike u isto vrijeme: „/.../ Zamak Virovitica leži usred istoimenog mjesta na brežuljku uzdignutom 4 hvata iznad horizonta, u četverokutu od nabijene zemlje, koji je okružen 20 hvata širokim, ali sada muljem napunjenim rovom, koji je vodu dobivao iz već skrenutog potoka Ričke, i s 2 hvata debelim, a 4 hvata visokim zidovima od opeke, također i s 4 okrugle jake kule, koje su ranije služile kao slagalište za barut i topničku opremu, na sva 4 ugla. Uz jedan zid je odmah u početku, kako to znaci pokazuju, bila dozidana vojarna za 200 ljudi, sa stanom za zapovjednika, a četverokutnik zaklonjen pravim bedemom i parapetom; ali sve je to propalo. (...) Ovaj zamak sagradio je vjerojatno grof Banfi u XV. stoljeću, a potom su ga Turci doveli u bolje stanje za obranu, tako se odavde može tući ne samo cijelo trgovište nego i bliža okolica. (...) Spomenute 4 kule tako su velike da je grof Pejačević u jednoj uredio prostranu, sasvim lijepu kapelu, a u drugoj žitnicu za nekoliko stotina vagona žita./.../“²⁹

Nakon Markove smrti 1762. Godine, virovitičko vlastelinstvo prelazi u ruke njegovih rođaka, a u rukama je Pejačevića (koji postaju grofovi 1772. godine³⁰) sve do 1841. godine, kada ga prodaje njemačkim velikašima Schaumburg-Lippe.³¹

²⁸ Salaić, *Srednjovjekovna nizinska utvrda u Virovitici*, str. 356., fusn. 11.

²⁹ Milko Puncer, “Konzervatorska studija; Dvorac Pejačević u Virovitici”, Urbos d.o.o., Studio za arhitekturu, oblikovanje i konstrukciju, Osijek, 2006., str. 4.

³⁰ *Isto*, str. 157.

³¹ *Isto*, str 158.

3. DVORAC PEJAČEVIĆ – OD IZGRADNJE DO REKONSTRUKCIJE

3.1 Dvorac 19. stoljeća

Jedna je kula kratko vrijeme obnašala funkciju javnog oratorija, no, grof Antun I. Pejačević, rođak Marka Aleksandra, ipak ruši ostatke utvrde 1801., a njegov sin Anton II. s graditeljem N. Rothom 1804. godine završava izgradnju dvorca³² u kasnobarokno-klasicističkom stilu. Radi se o jednokatnoj građevini pravokutne tlocrtne dispozicije, pročelja okrenutog prema sjeveru s tri rizalita, od kojih se posebno ističe središnji rizalitni istak i sa sjeverne i s južne strane građevine. Dužinom sjevernog pročelja raspoređen je niz prozora raščlanjen pilastrima s polukapitelima, a kojeg u samoj sredini prekida glavni ulaz u zgradu, „skriven“ u altani koju čine šesnaest stupova. Sjevernu i južnu stranu pročelja spaja ulazni hol s osam stupova (četiri sa svake strane) koji nose središnje svodove. Južnu stranu pročelja raščlanjuje otvoreni arkadni trijem u prizemlju. Nova nadogradnja uslijedit će 1841. godine, kada će na dvorcu biti nadograđena etaža, a samim time i balkon kojeg nose šesnaest monumentalnih stupova altane,³³ tako da dvorac od tada ima podrum, prizemlje, prvi kat koji se proteže duljinom cijele površine zgrade te još dva kata u središnjem dijelu. Drugi kat u potpunosti slijedi oblikovanje prvog; s razlikom da je arkadni trijem južnog pročelja na katu ostakljen. Dvorac krase i bogata pročeljna plastika. Velikaška obitelj Schaumburg-Lippe nakon sedamdeset je godina prodala svoj posjed, i to Ugarskoj općoj veresijskoj banci i Dresdenskoj banci, koje će ga sljedeće godine, 1911., prodati grofu Ivanu Draškoviću.³⁴ Odlaskom Schaumburga dvorac gubi svoju izvornu namjenu doma jedne vlastelinske obitelji, s obzirom na to da ga grof Drašković i njegova obitelj nisu mnogo koristili. On ga je čak 1916. godine pokušao prodati virovitičkoj općini za 60 000 kruna, što je općina tad odbila.

³² Anđela Horvat, “O spomenicima kulture u Virovitičkom kraju“, *Virovitički zbornik 1234-1984*, ur. Andre Mohorovičić, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1984., str. 355.

³³ Anđela Horvat, “O spomenicima kulture u Virovitičkom kraju“, *Virovitički zbornik 1234-1984*, ur. Andre Mohorovičić, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1984., str. 355.

³⁴ Mladen i Bojana Šćitaroci, *Dvorci i perivoji u Slavoniji, od Zagreba do Iloka*, Šćitaroci, Zagreb, 1998., str. 322.

3.2 Dvorac 20. stoljeća

Prvi, ali ne i jedini, korisnici prostora dvorca nakon dugog razdoblja bivanja u privatnom vlasništvu, su gradsko poglavarstvo grada Virovitice, jer je grad 1931. godine³⁵ kupio dvorac. Osnutkom Gradskog muzeja u Virovitici 1953. godine bilo je potrebno pronaći mjesta i za fundus koji su, vjerojatno i godinama prije, muzealci i amateri prikupljali i sortirali u potkrovlju dvorca.³⁶ Isprva se radilo o ustanovi koja prikuplja arheološku, etnografsku, historijsku i arhivsku građu NOB-a. Tek 1968. godine muzej dobiva na korištenje cijelu dvoranu na prvom katu dvorca, a nešto kasnije i cijeli prvi kat. Osim muzeja, prostorije dvorca koristile su razne ustanove i udruženja, a u skladu s tim obavljane su i pregradnje bez dozvole ni stručnog mišljenja. Virovitičkim je područjem u vrijeme Drugog svjetskog rata djelovao Kotarski komitet KPH te Mjesni komitet KPH Virovitica.³⁷ 1941. godine, dva dana nakon bombardiranja Beograda, u Viroviticu iz obližnjeg mađarskog grada Barcsa dolaze njemačke okupacijske jedinice. Prema dostupnim podacima koji se tiču narodnooslobodilačke borbe u Virovitici, pad gradskog dvorca, odnosno, istjerivanje domobranskog garnizona iz njega, *“/.../ iz koga je neprijatelj davao najduži i najjači otpor/.../”*³⁸, označavali su oslobođenje virovitičkog kotara od okupatora. Detaljniji podaci o Virovitici za vrijeme Drugog svjetskog rata, odnosno dvorca Pejačević nisu dostupni, ali s obzirom na fotografski prilog koji je uključen u rad, kao i činjenica da se odmah po završetku rata započinjalo s obnovom dvorca ukazuju na stupanj ruiniranosti objekta. Usprkos obnovi nakon Drugog svjetskog rata, sljedećih dvadeset godina zgrada je ubrzano propadala, stoga je 1971. godine³⁹ započela nova obnova, koja je uključivala izmjenu limenih pokrova kupola, pokrov ostatka krova novim crijepom, uređenje balkona i ulaza, uvođenje vodovoda za sanitarni čvor, postavljanje opeke na podove hodnika u prizemlju te

³⁵ Mladen Obad Šćitaroci, Bojana Bojanić-Obad Šćitaroci, „Gradski park u Virovitici“, *Prostor*, vol. 4, br. 2, 1996., str. 163.

³⁶ Danica Draganić, „Gradski muzej u Virovitici“, *Virovitički zbornik 1234-1984*, ur. Andre Mohorovičić, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1984., str. 383.

³⁷ Milan Nef, „Narodnooslobodilačka borba u Virovitičkom kraju i narodni heroji“, *Virovitički zbornik 1234-1984*, ur. Andre Mohorovičić, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1984., str. 285.

³⁸ Milan Nef, „Narodnooslobodilačka borba u Virovitičkom kraju i narodni heroji“, str. 294.

³⁹ Danica Draganić, „Gradski muzej u Virovitici“, str. 383.

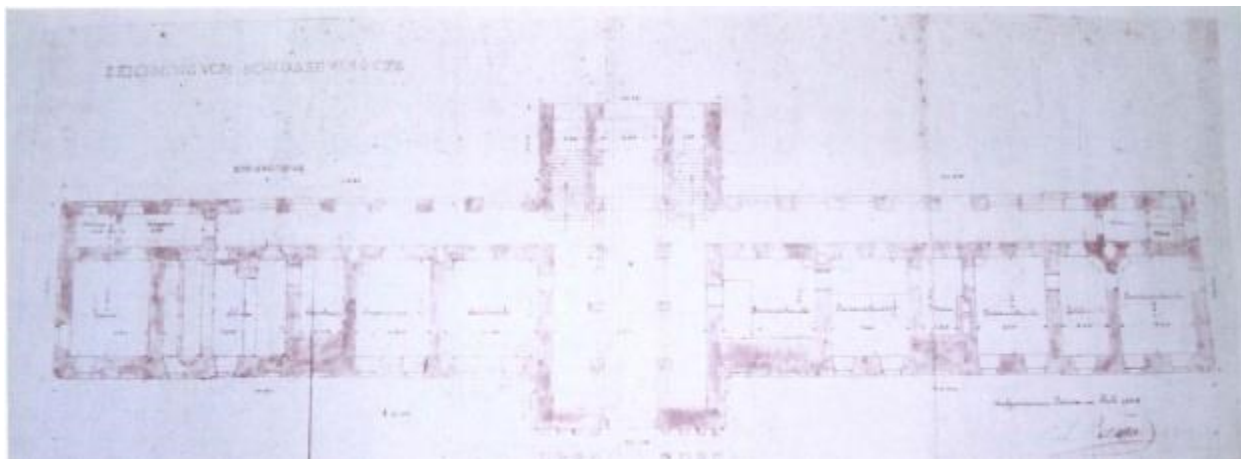
bojanje vanjske fasade i drvenarije.⁴⁰ Obnova je izvođena pod stručnim nadzorom Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Osijeku, i to na temelju planova iz 1909. godine⁴¹, a trajala je do 1977. godine⁴². Nakon 1979. godine uredi gradskog poglavarstva, odnosno *Općinske skupštine* iseljeni su iz dvorca, te su, prema odluci društvene zajednice u nj smještene Gradska knjižnica i čitaonica te Hrvatsko pjevačko društvo „Rodoljub“. Zbog progiba stropa u prostorijama iznad prvog i drugog kata došlo je do sanacije središnje kupole dvorca koja se odvijala kroz 1988. i 1989. godinu, a od 1993. do 1997. godine izvodili su se radovi na izmjeni čitavog krovišta; na kupole je postavljen bakreni lim te je presložen crijep.⁴³

⁴⁰ Milko Puncer, “Konzervatorska studija; Dvorac Pejačević u Virovitici”, Urbos d.o.o., Studio za arhitekturu, oblikovanje i konstrukciju, Osijek, 2006., str. 20.

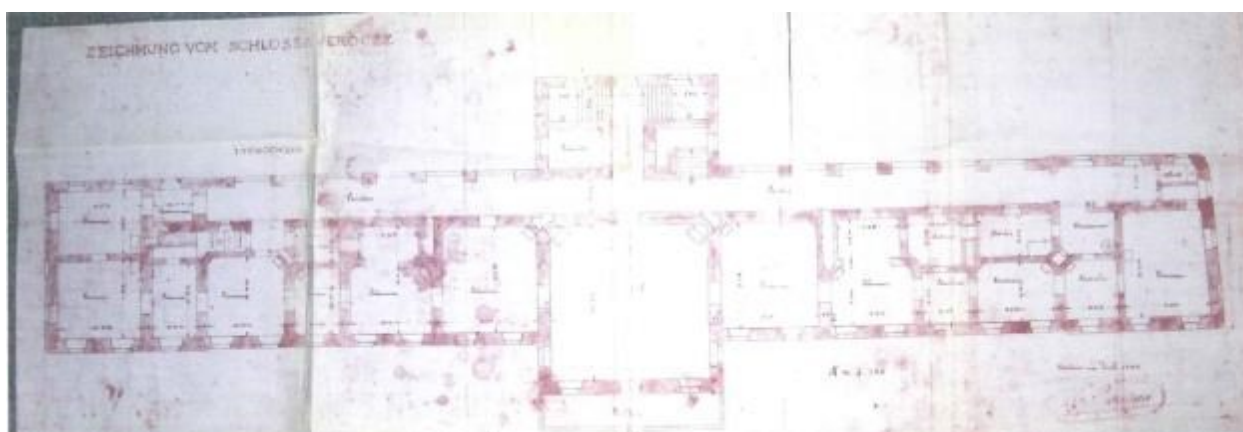
⁴¹ Danica Dragić, “Gradski muzej u Virovitici”, str. 383.

⁴² Milko Puncer, “Konzervatorska studija; Dvorac Pejačević u Virovitici”, str. 20.

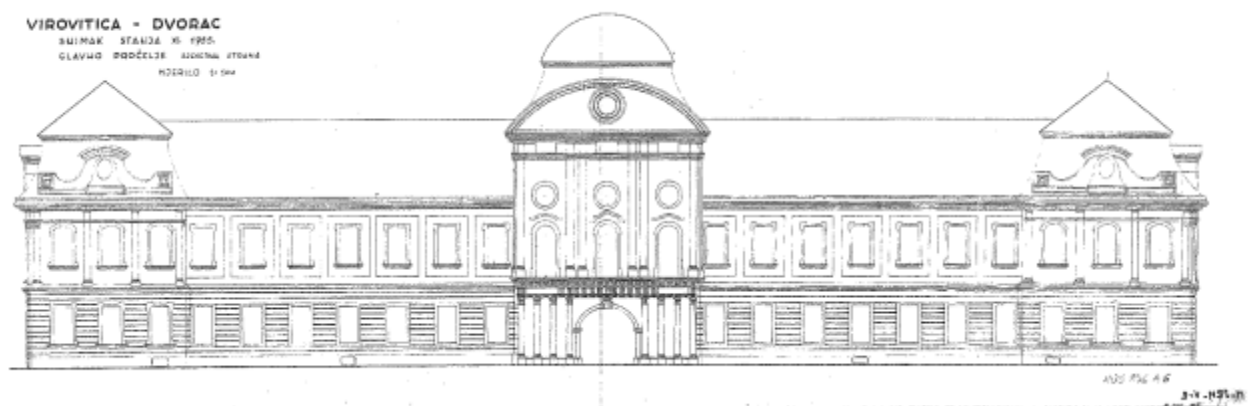
⁴³ Milko Puncer, “Konzervatorska studija; Dvorac Pejačević u Virovitici”, str. 20.

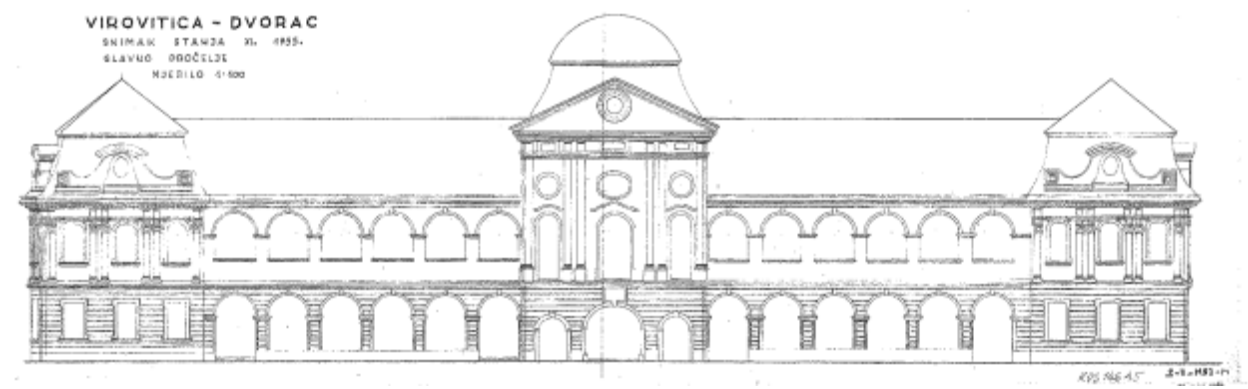
Slika 4: tlocrt prizemlja dvorca iz 1909. godine

Slika 5: tlocrt prvog kata iz 1909. godine

Slika 6: Sjeverno pročelje dvorca, snimak stanja XI. 1955. godine

Slika 7: Južno pročelje dvorca, snimak stanja XI. 1955. Godine

Slika 8: Razglednica s prikazom virovitičkog dvorca, tada u vlasništvu grofa Draškovića, 1916.

Slika 9: Snimka sjevernog pročelja dvorca iz 1945./46. godine

Slika 10: Južno pročelje dvorca nakon obnove 1950-ih godina

3.3 Pregled konzervatorskih analiza

U dvorcu su, 2006. godine, bili smješteni „/.../ Muzej grada Virovitice, Gradska knjižnica, Matični ured, HPD Rodoljub te kuglana i restoran u podrumu/.../“⁴⁴, od kojih su do 2016. godine, kada je obnova započela, ostali samo muzej, HPD Rodoljub te restoran. Zbog relativno učestalog mijenjanja funkcija prostora u zgradi došlo je do rekonstrukcija u kojima su se pojavili zidovi koji nisu bili u originalnoj strukturi tlocrta. Određeni elementi arhitektonske plastike s pročelja izgubili su se kroz razne faze dvorca, primjerice satni mehanizam timpanona središnjeg rizalitnog istaka, ili pak kameni stupovi altane i ulaznog hola koji su prežbukani debelim slojem vapnene žbuke.⁴⁵ Vanjska žbuka sa svijetlim oker koloritom bila je u izrazito lošem stanju, a na pojedinim mjestima u dvorcu pojavile su se pukotine na zidovima. Oslici na unutrašnjim zidovima, a koji su imali čak do pet faza prekriveni su bijelom bojom. Oštećenja su bila znatna i na stubovima arkadnog trijema južnog pročelja, na kojem se s godinama skupio i pozamašan broj grafita.

U fazi analize stanja fasadnog platna dvorca, čiji su rezultati prezentirani u konzervatorskoj studiji (s autorom i glavnim istraživačem dipl. ing. arh. Milkom Puncerom), napravljeno je 39 sondi. Sondiranje sjevernog pročelja dovelo je do novih spoznaja o graditeljskim fazama dvorca. Sondiranjem druge prozorske niše otkriven je zazidani prozorski otvor na koti 199 cm od postojećeg nivoa terena. Daljnjim istražnim radovima na strukturi perimetralnog zida sjevernog pročelja pronađena je zidana struktura koja započinje na 338 cm, a koja se po sastavu razlikuje od sastava katne zone. Zid katne zone građen je pravilnim zidarskim vezom odnosno od opeka jednakih dimenzija povezanih vapnenim vezivnim mortom rahlije strukture, dok je novootkrivena zidna struktura sastavljena od opeka različitih dimenzija, povezanih kompaktnim vapnenim mortom s većim zrcima vapna. Konzervatorski tim, koji čine prof. Vilim Matić, akad. slikar rest. konz Miroslav Usenik, restaurator majstor Vjekoslav Schmidt, dipl. ing. građ. Dragec Ileš, dipl. ing. arh. Ana Pećar, dipl. ing. građ. Željka Pandurećiv te ing. građ. Alan Cvijanović, su

⁴⁴ Milko Puncer, “Konzervatorska studija; Dvorac Pejačević u Virovitici”, str. 20.

⁴⁵ Milko Puncer, “Konzervatorska studija; Dvorac Pejačević u Virovitici”, str. 20.

taj spoj stare i nove zidane strukture otkrili na više mjesta duž cijelog sjevernog pročelja dvorca, te su zaključili da je prizemni dio sjevernog pročelja do razdjelnog vijenca zapravo ostatak zidane strukture sjevernog bedema srednjovjekovne utvrde, koju su potom Pejačevići zidali pretvorivši ju u barokno-klasicističko pročelje. To je novo otkriće s obzirom na to da se u poznatim povijesnim izvorima navodi da su Pejačevići 1798. i 1799. godine uklonili ruševno srednjovjekovno zdanje.⁴⁶ U fazi gradnje kata na dvorcu, dakle u vrijeme dolaska obitelji Schaumburg-Lippe, došlo je do poravnanja vanjske špalete starije građevine, tada prizemnice, tako da su opeke u prizemnoj zoni otučene zbog ujednačavanja sa zidanom strukturom katnog dijela dvorca.

Sondiranjem altane sjevernog pročelja kojim je obuhvaćena arhitravna greda i kapiteli stupova altane, te je otkriveno da su izvorno izvedeni od kamena pješčara, međutim, u jednoj od graditeljskih faza kamena je plastika prekrivena crvenkastim kamenim brašnom, a potom i cementnom žbukom koja ne prati oblikovanje kamene plastike. Sloj cementne žbuke prekriven je i sa više bojanih slojeva. Sondiranjem na okviru glavnog portala, također djela altane sjevernog pročelja, otkrivena je ista situacija, s razlikom da je kamen pješčar na glavnom portalu bio tretiran vapnenim mlijekom. Utvrđeno je i da je cijela altana dograđena na mjestu glavnog ulaza u srednjovjekovnu utvrdu s obzirom na dilataciju srednjovjekovne zidane strukture bedema i recentnije zidane strukture altane.⁴⁷

Sondiranjem zapadnog pročelja građevine je otkriveno da se radi o pravilnoj zidanoj strukturi s otučenim opekama, posljedicom podizanja katnog dijela građevine, dok je sondiranjem arhitektonske plastike zapadnog pročelja, odnosno zone baze pilastra njegovog katnog dijela, otkriveno je da postojeći, recentni sloj cementno-vapnene žbuke ne prati profilaciju koja pripada izvornoj kompoziciji fasadnog platna, a koja je izvedena pravilnim vezom opeka.⁴⁸ Također je uočeno napuknuće između središnjeg prozora u prizemlju i zapadne prozorske niše te je potvrđeno da je reška nastala uslijed jedne od graditeljskih intervencija na dvorcu.

Istražne je radove vodio Milko Puncer. U radovima na južnom pročelju, točnije njegovom portalu, nije pronađen kameni okvir kao onaj na sjevernom pročelju, ali je ispod cementno

⁴⁶ Milko Puncer, "Konzervatorska studija; Dvorac Pejačević u Virovitici", str. 23-25,41.

⁴⁷ Milko Puncer, "Konzervatorska studija; Dvorac Pejačević u Virovitici", str. 27-28, 41.

⁴⁸ Milko Puncer, "Konzervatorska studija; Dvorac Pejačević u Virovitici", str. 35.

vapnene žbuke otkriven izvorni oblik rasteretnog luka koji nema krivulju postojećeg segmentnog luka. Sondiranjem zone podnožja udvojenih katnih pilastara pronađena je vapnena žbuka ličena s tri sloja boje, od kojih je prvi sloj boje rumenog okera, a preostala dva zemljanog okera.⁴⁹

Time je potvrđeno kako je barokno-klasicistička građevina izvorno bila dvobojno kolorirana; sva arhitektonska plastika osim horizontalnih traka rustike u prizemlju bila je obojena bijelo, dok je zidno platno bilo obojeno svijetlim rumenim okerom, dakle izvorna kompozicija zidnog platna u pogledu obrade žbuke i kolorita nije poštivana u kasnijim graditeljskim intervencijama.

Slika 11: Sonda na zapadnom krilu sjevernog pročelja, otkriveni zazidani prozorski okvir

⁴⁹ Milko Puncer, "Konzervatorska studija; Dvorac Pejačević u Virovitici", str. 37-39.

Slika 12: Kapitel stupa na zapadnoj strani altane, prikaz slojeva od crvenkastog „kamenog brašna“ preko cementne žbuke i završnih bijelo bojanih slojeva

Slike 13 i 14: Sondiranje u okviru glavnog portala u altani sjevernog pročelja, prikaz izvornog kamena pješčara tretiranog vapnenim mlijekom te sloja cementne žbuke sa bojanim slojevima

Slika 15: Reška na zapadnom pročelju dvorca, sondiranjem utvrđeno da nije nastala kao posljedica konstruktivnog slijeganja zida već u nekoj od graditeljskih intervencija

Slika 16: Segment portala južnog pročelja dvorca, sondiranjem otkrivena izvorna geometrija rasteretnog luka ispod cementno-vapnene žbuke

Slika 17: Sonda na južnom pročelju u podnožju katnih pilastara kojom je pronađena izvorna vapnena žbuka bojena u tri faze, od kojih je za rekonstrukciju odabrana ona prva, boje rumenog okera

Slika 18: Kolonada stupova ulaznog hola, u cjelosti prežbukana debelim slojem cementno-vapnene žbuke kojom su negirane pojedine profilacije

Istražni radovi koji se tiču kolorističke obrade unutrašnjih zidova, a koje je vodio jedan od stručnih suradnika konzervatorske studije, akademski slikar i konzervator-restaurator Miroslav Usenik, te su se vršili na prvom katu dvorca, uključivali su sondiranje gotovo svih prostorija zapadnog i istočnog krila s ciljem otkrivanja primarnog zidnog oslika koji datira u vrijeme nastanka zgrade. Drugi i treći oslik, koji su bili relevantni za kolorističku obradu, također su bili predmet interesa, dok se svi naknadni oslici nisu smatrali značajnima. Vapnena žbuka žućkaste boje, zaglađena na zidu od opeke, podloga je za zidni oslik u svim prostorijama prvog kata. Slično tehnici „buon fresco“, premazana je tankim slojem razrijeđenog vapna na još vlažnu žbuku. Ostali bojani slojevi nanošeni su na suhu podlogu. S obzirom na to da je dvorac u više navrata mijenjao vlasnike i da je bio obnavljan i prilagođavan stihijski i bez nadzora stručnih osoba, pronađeno je nekoliko slojeva koji su se, izvedeni „fresco secco“ tehnikom, odvojili od podloge ili pomiješali s prethodnim slojevima. To je rezultiralo nemogućnošću čitanja oslika zbog miješanja dekora iz različitih faza, ali i loše kvalitete veziva korištenog za pigmente. Za starije se oslike koristila tutkalna tehnika te šablone i valjci, dok su u novijima korištene sintetske boje, što je također doprinijelo uništenju nekih prethodnih slojeva. Istraživači su došli do zaključka da se razvoj kolorističke obrade unutrašnjih zidova može podijeliti u pet faza.

U prvoj je fazi, kada je dvorac bio u vlasništvu obitelji Pejačević, dakle do sredine 19. stoljeća, cijela unutrašnjost bila bijele odnosno, boje starog vapna. U drugoj fazi, kada je dvorac bio u vlasništvu obitelji Schaumburg-Lippe došlo je do prvih kolorističkih izmjena na zidovima. Naime, 40 cm ispod stropa otkriven je šablonima oslikani friz u oker, crvenoj i zelenoj boji. Također je otkriveno da su stropovi bili sivo-plave boje. Treća faza dolazi novom promjenom vlasništva, kada dvorac dolazi u posjed grofa Draškovića. U toj su se fazi dogodile razne kolorističke preinake u vidu oslika šablonima. Četvrta je faza, od tridesetih godina dvadesetog stoljeća pa do završetka Drugog svjetskog rata, obilježena nastavljanjem kolorističke obrade zida u maniru treće faze, iako se od nje razlikuje prevladavajućim okerastim tonovima, dok je u prethodnoj fazi prevladavala lazurno siva boja. Petu fazu, nakon Drugog svjetskog rata, karakterizira jednobojnost zidova svih prostorija dvorca.⁵⁰

⁵⁰ Milko Puncer, „Konzervatorska studija; Dvorac Pejačević u Virovitici“, Urbos d.o.o., Studio za arhitekturu, oblikovanje i konstrukciju, Osijek, 2006., str. 44-47.

Slika 19: Sonda otvorena na zapadnom zidu velike hale u prizemlju dvorca, a u kojoj se može vidjeti stanje oslika i bojnih slojeva

3.4 Pregled projekta rekonstrukcije dvorca

Idejni arhitektonski projekt, čiji je glavni projektant dipl. ing. arh Milko Puncer, sa projektanticom suradnicom dipl. ing. arh. Majom Pendelić te suradnicima dipl. ing. str. Silvanom Sušilovićem i dipl. ing. el. Zdenkom Ticom,⁵¹ predviđa dvije faze radova. U zapadnom krilu prizemlja trebaju se osigurati prostorije za upravu muzeja, dok su na istočnom predviđene multimedijalna dvorana, knjižnica i čitaonica, novo stubište i dizalo za vertikalnu komunikaciju te muzejska radionica s pripadajućim sanitarijama. Cijeli je prvi kat namijenjen potrebama muzeja, dakle stalnom i povremenom postavu. Na drugi će kat biti smještena etnografska zbirka i kulturno-povijesna zbirka te postrojenja za klimatizaciju i prozračivanje prostora u muzeju. Treći će kat biti spremište za kulturno-povijesnu, likovnu i etnografsku zbirku, ali će se posjetiteljima omogućiti i razgledavanje kupole. U drugoj fazi radova predviđena je prenamjena podrumskih prostorija, koje će služiti za pristup sjeveroistočnoj kuli srednjovjekovne tvrđave, te će u njemu biti smješteni stalni i povremeni arheološki postavi. Nakon izvršenja potrebnih radova za novu organizaciju prostora na svim etažama dvorca, predviđeno je statičko provjeravanje i sanacija svih konstruktivnih elemenata dvorca prema projektu sanacije konstrukcije.

Dakle, u prvoj se fazi izvode radovi koji se tiču nove prostorne organizacije, i to u prizemlju, prvom, drugom i trećem katu. Za drugu su fazu predviđeni radovi u podrumu, te zahvati za uspostavu nove organizacije prostora, na bojama i oslicima zidova i vanjske fasade, te radovi koji su potrebni radi pristupačnosti građevine osobama smanjene pokretljivosti. Tlocrtni i visinski gabariti zadržavaju se u potpunosti, što spada i pod posebne uvjete zaštite nepokretnog kulturnog dobra⁵². To su propisani uvjeti pod kojima, u ovom slučaju, Konzervatorski odjel u Požegi sa pročelnikom Žarkom Španičekom, dopušta rekonstrukciju i prenamjenu postojećih prostora za potrebe muzeja u dvorcu. Oni uključuju potpuno zadržavanje tlocrtnih i visinskih gabarita dvorca, izradu i prezentaciju detaljnih nacрта stolarije kojom će se zatvoriti arkadni trijem i prolaz kroz građevinu, sanaciju svih konstruktivnih dijelova građevine, rekonstrukciju

⁵¹ Milko Puncer, Glavni arhitektonski projekt, str. 16.

⁵² Milko Puncer, Glavni arhitektonski projekt, str. 16.

boja i oslika na zidovima prema nalazima istražnih radova i Konzervatorske studije, te stalan arheološki nadzor tijekom svih zemljanih radova.⁵³

Dvorac je kroz godine pretrpio mnoga oštećenja od kojih su neka i konstruktivna. U arhitektonskom projektu naglašen je prioritet „vraćanja“ objekta u prvobitno stanje koliko god je to moguće, ali su se nastojali izbjeći „drastični“ zahvati u originalnoj konstrukciji. Konstruktivni radovi koje je bilo potrebno izvesti uključuju ojačanje i sanaciju svodova, sprječavanje daljnjeg razmicanja uzdužnih zidova, ojačanje zidova, izrada nove konstrukcije iznad one stropne na prvom katu, uklanjanje dijela stropne konstrukcije iznad podruma, prizemlja i kata radi postavljanja dizala i gradnje novog, dvokrakog čeličnog stubišta, izrada konstrukcije okna lifta, izrada nove konstrukcije stropa iznad prizemlja uz stubište i lift, sanacija vlage u zidovima te rješavanje odvoda oborinske vode.

S obzirom na to da su oslici bili u lošem stanju te nisu zadovoljavali ni kvalitetom ni kvantitetom da bi se rekonstruirali ili retuširali, pa i prezentirali, već spomenuti konzervatorski tim na čelu sa dipl. ing. arh. Milkom Puncerom preporučio prioritiziranje čuvanje prostora od daljnje devastacije te pristupanje restauraciji s ciljem vraćanja izvornog izgleda, dakle boje starog vapna.⁵⁴

⁵³ Milko Puncer, Glavni arhitektonski projekt, str. 16.

⁵⁴ Milko Puncer, “Konzervatorska studija; Dvorac Pejačević u Virovitici”, Urbos d.o.o., Studio za arhitekturu, oblikovanje i konstrukciju, Osijek, 2006., str. 47.

3.5 Pregled izvedenih radova

Glavni arhitektonski projekt ovih radova izradila je osječka firma *Urbos d.o.o.*, sa glavnim projektantom dipl. ing. arh. Milkom Puncerom 2012. godine. Glavni projekt konstrukcije izradio je dipl. ing. građ. Dragec Ileš, glavni projekt električnih instalacija i sustava dojava požara dipl. ing. el. Zdenko Tica, glavni projekt strojarskih instalacija izradio je dipl. ing. stroj. Silvano Sušilović, glavni projekt ugradnje dizala dipl. ing. stroj. Zoran Šikić, te elaborat zaštite od požara dipl. ing. stroj. Mario Levanić. Glavni projektant, d.i.a. Milko Puncer, izradio je i glavni projekt unutrašnjeg razvoda vodovoda, kanalizacije i vatroobrane te elaborat zaštite na radu. Za ojačanje i sanaciju svodova i lukova bilo je potrebno skinuti podove, blazinice i nasipe iznad svodova stropne konstrukcije, stropne konstrukcije iznad prizemlja te iznad podruma. Sve manje pukotine u svodovima, dakle veličine do 5 mm, injektirane su cementnim reparaturnim mortom. Izraženije pukotine na svodu stropa injektirane su cementnom emulzijom te su prelijepljene karbonskom tkaninom.⁵⁵ Za sprječavanje daljnjeg razmicanja uzdužnih zidova prvo je bilo potrebno provjeriti mogu li se postojeće kovane zatege vratiti u funkciju, te ugraditi nove poprečne zatege na istočnom i zapadnom krilu zgrade.⁵⁶ Bilo je potrebno izvesti i novu konstrukciju iznad one stropne na prvom katu, čiji je glavni projektant d.i.g. Dragec Ileš, i to tako da je u mogućnosti preuzeti korisno opterećenje intenziteta 5 kN/m². Ona također omogućava zavješavanje postojeće stropne konstrukcije na mjestima gdje ima prevelike progibe.⁵⁷ Izraženije pukotine na zidovima injektirane su cementnom emulzijom te je izvršena površinska sanacija zidova radi ojačavanja zidova zgrade.⁵⁸ Za potrebe ugradnje lifta i novog stubišta trebalo je izvesti radove uklanjanja dijela stropne konstrukcije iznad podruma, prizemlja i prvog kata, što se izvodilo odozgo prema dolje. Prije samog uklanjanja pojedinih konstruktivnih elemenata bilo je važno postaviti odgovarajuća podupiranja, primjerice, dio čelične konstrukcije morao je već biti gotov u vrijeme uklanjanja dijela stropne konstrukcije kako bi se ostatak mogao ovjesiti na nju.⁵⁹

⁵⁵ Milko Puncer, Glavni arhitektonski projekt, Dvorac Pejačević, rekonstrukcija i prenamjena postojećih prostora za potrebe gradskog muzeja u dvorcu Pejačević u Virovitici, Urbos d.o.o., Osijek, 2012., str. 16.

⁵⁶ Milko Puncer, Glavni arhitektonski projekt, str. 16.

⁵⁷ Milko Puncer, Glavni arhitektonski projekt, str. 17.

⁵⁸ Milko Puncer, Glavni arhitektonski projekt, str. 17.

⁵⁹ Milko Puncer, Glavni arhitektonski projekt, str. 17.

Također su, radi seizmičke otpornosti zgrade, umjesto nasipa iznad svodova, postavljene ispune od laganog betona.⁶⁰

Što se unutrašnjosti građevine tiče, izvedena je rekonstrukcija oslika i boja na zidovima te radovi na podu; kote poda spuštene su na izvornu te se u unutrašnjim prostorijama izvodi pod od dasaka, dok je u trijemu pod od opeke. Sve je navedene radove izvela tvrtka Urbos d.o.o iz Osijeka sa konzervatorskim nadzorom Konzervatorskog odjela u Požegi, odnosno njegovog pročelnika dr. sc. Žarka Španičeka. Nakon toga na red došlo je bojanje pročelja kao i izvođenje obnove na svim elementima pročelja. Također su izvedene i dvije pristupne rampe s južne strane, dizalo te sanitarni čvor na prvom katu, za osobe smanjene pokretljivosti.⁶¹ Nosiva konstrukcija, masivni zidovi i zidani svodovi zadržani su u potpunosti, kao i postojeća drvena konstrukcija krova, za koju je predviđen bio bezbojni, protupožarni premaz za drvo te bezbojni zaštitni lak.

Promjene u vizuri dvorca i parka, a samim time i načina „korištenja“ ili ophođenja u odnosu na njih možda nisu toliko brojne ali su vrlo efektne. S obzirom na to da je jedan od glavnih ciljeva rekonstrukcije bio dovesti građevinu u „izvorno stanje“, a i da je sondiranjem utvrđena izvorna boja dvorca; promjena kolorita fasade građevine je, uz novi perivoj, odnosno nedostatak parka, najdrastičnija vizualna novost. Prizemlje je dvorca sada bijele boje, kao i arhitektonska plastika i dekoracija na prvom katu, dok je ostatak pročelja boje rumenog okera. Svi prozori i vrata na dvorcu zamijenjeni su novima, i to prema konzervatorskoj studiji i snimkama postojećeg stanja. Prozori na središnjim i bočnim rizalitima elipsastog su oblika s lučnim zaključkom, dok su prozori na krilima pravokutnog oblika. Nova glavna ulazna vrata u profilaciji su troslojna te su izrađena od drveta.⁶² Nova stolarija dvorca neće „upasti“ u oči prosječnom Virovitičaninu, ali će unekoliko promijeniti način korištenja zgrade. Nova „stara“ drvena vrata sjevernog i južnog pročelja, sada zatvorena, onemogućavaju prolaz kroz dvorsku vežu s jedne na drugu stranu, iako ona od izgradnje dvorca služi prolazu⁶³, što vozila što pješaka, dok je na južnom pročelju staklom zatvoren arkadni trijem, koji je prije obnove bio dostupan građanima i prolaznicima.

⁶⁰ Milko Puncer, Glavni arhitektonski projekt, str. 18.

⁶¹ Milko Puncer, Glavni arhitektonski projekt, str. 11-12.

⁶² Milko Puncer, Glavni arhitektonski projekt, str. 15.

⁶³ Mladen i Bojana Šćitaroci, *Dvorci i perivoji u Slavoniji, od Zagreba do Iloka*, Šćitaroci, Zagreb, 1998., str. 325.

Projekt obnove dvorca Pejačević pod nazivom *5 do 12 za Dvorac* koji je rezultat predstavljene konzervatorske i arhitektonske studije, samo je jedan od projekata u Hrvatskoj koji se financira bespovratnim sredstvima Europske Unije. U razdoblju od 2011. do 2015. godine prema Strategiji zaštite, očuvanja i održivog gospodarskog korištenja kulturne baštine Republike Hrvatske⁶⁴ glavni je cilj povećanje prihoda održivim korištenjem baštine. Europska sredstva od 380 milijuna kuna iznos je zamišljen za pokrivanje troškova te strategije. Obnova virovitičkog dvorca koštala je, prema podacima Turističke zajednice grada Virovitice⁶⁵, više od 81 milijun kuna. Na istoj stranici u vezi s projektom obnove dvorca između ostalog piše: *“/.../ Okosnica ovog projekta bila je obnova Dvorca Pejačević s bogatom povijesti i iskorištavanje njegovog potencijala za stvaranje muzejskog postava „Drveno doba“ koji će Viroviticu svrstati u red gradova s iznimnim turističkim, ali i kulturnim potencijalom./.../“* Valja se, stoga, osvrnuti na taj novi muzejski postav autorica Dore Bilić i Tine Muller koje su ponudile vizualna rješenja postava, prostornu grafiku i signalizaciju.⁶⁶ S obzirom na to da se u idejnom arhitektonskom projektu u istočnom krilu prvog kata predviđala multimedijalna dvorana, multimedija, odnosno digitalni sadržaj vrlo su zastupljeni jer *„/.../ nude mogućnost produblivanja, istraživanja ali i relaksiranog učenja novih sadržaja./.../“*⁶⁷. Sam naziv stalnog postava odabran je jer je drvo prepoznato kao glavni materijal ljudskog djelovanja virovitičkog kraja, te je postav osmišljen kao tri tematska sklopa od kojih svaki baca novo svjetlo na odnos čovjeka i drveta. Prva tematska cjelina, pod nazivom „Za istim stolom“, površinom zauzima zapadno krilo prvoga kata, te predstavlja „priču“ gradnje i opremanja kuće, i to komparirajući pritom dva društvena sloja. Druga je cjelina smještena na istočnom krilu prvoga kata i zove se „Ruke majstora“, a bavi se drvetom kao važnim momentom za osiguravanje egzistencije lokalnog stanovništva. Osim izloženih drvenih predmeta najrazličitijih funkcija, posjetitelji imaju priliku vidjeti i video-zapis o trima generacijama stolara ali i kancelarijski namještaj Bernarda Bernardija ukazujući na njegov rad u Virovitici. Zadnja se cjelina, pod nazivom „Da kucnem o drvo...zlo ne čulo!“, nalazi na zapadnom dijelu potkrovlja. Radi se o etnografskoj zbirci, dakle duhovnost, običaji i društveni život predstavljeni su kroz tradicijska drvena glazbala, privatne predmete od značaja, ali i kroz restaurirane drvene skulpture sakralnog interijera iz Kapele sv. Križa iz okolice

⁶⁴ <https://mint.gov.hr/print.aspx?id=9952&url=print>, pristup ostvaren 27.6.2023.

⁶⁵ <https://www.tz-virovitica.hr/dvorac-pejacevic/>, pristup ostvaren 26.6.2023.

⁶⁶ Jasmina Jurković Petras, Novi stalni postav “Drveno doba” u Gradskom muzeju Virovitica, 2019, *Etnološka istraživanja*, br. 26, 2021., str. 101.

⁶⁷ Jasmina Jurković Petras, Novi stalni postav “Drveno doba” u Gradskom muzeju Virovitica, 2019. str. 101.

Virovitice⁶⁸. Za postav „Drveno doba“ Gradski muzej Virovitica je 2019. godine dobitnik godišnje nagrade Hrvatskog muzejskog društva.⁶⁹

⁶⁸ Jasmina Jurković Petras, Novi stalni postav “Drveno doba“ u Gradskom muzeju Virovitica, 2019, str. 103.

⁶⁹ Jasmina Jurković Petras, Novi stalni postav “Drveno doba“ u Gradskom muzeju Virovitica, 2019, str. 104.

Slika 20 : Sjeverno pročelje dvorca Pejačević prije obnove,

Slika 21 : Središnji rizalit sjevernog pročelja dvorca Pejačević prije obnove

Slika 22: Pogled na istočno krilo i središnji rizalit dvorca i park prije rekonstrukcije

Slika 23: Pogled na sjeverno pročelje i stari most prije rekonstrukcije

Slika 24: Sjeverno pročelje dvorca Pejačević u Virovitici nakon obnove

Slika 25: Središnji rizalit sjevernog pročelja nakon obnove

Slika 26: Glavni portal dvorca nakon obnove

Slika 27: Trag sondiranja na prozoru sjevernog pročelja dvorca

Slika 28: Trenutno stanje fasade sjevernog pročelja dvorca

Slika 29: Južno pročelje dvorca Pejačević prije obnove

Slika 30: Zapadni arkadni trijem prije rekonstrukcije dvorca

Slika 31: Južno pročelje dvorca Pejačević u Virovitici nakon obnove

Slika 32: Ostakljena arkada južnog pročelja

Slika 33: Središnji rizalit na južnom pročelju

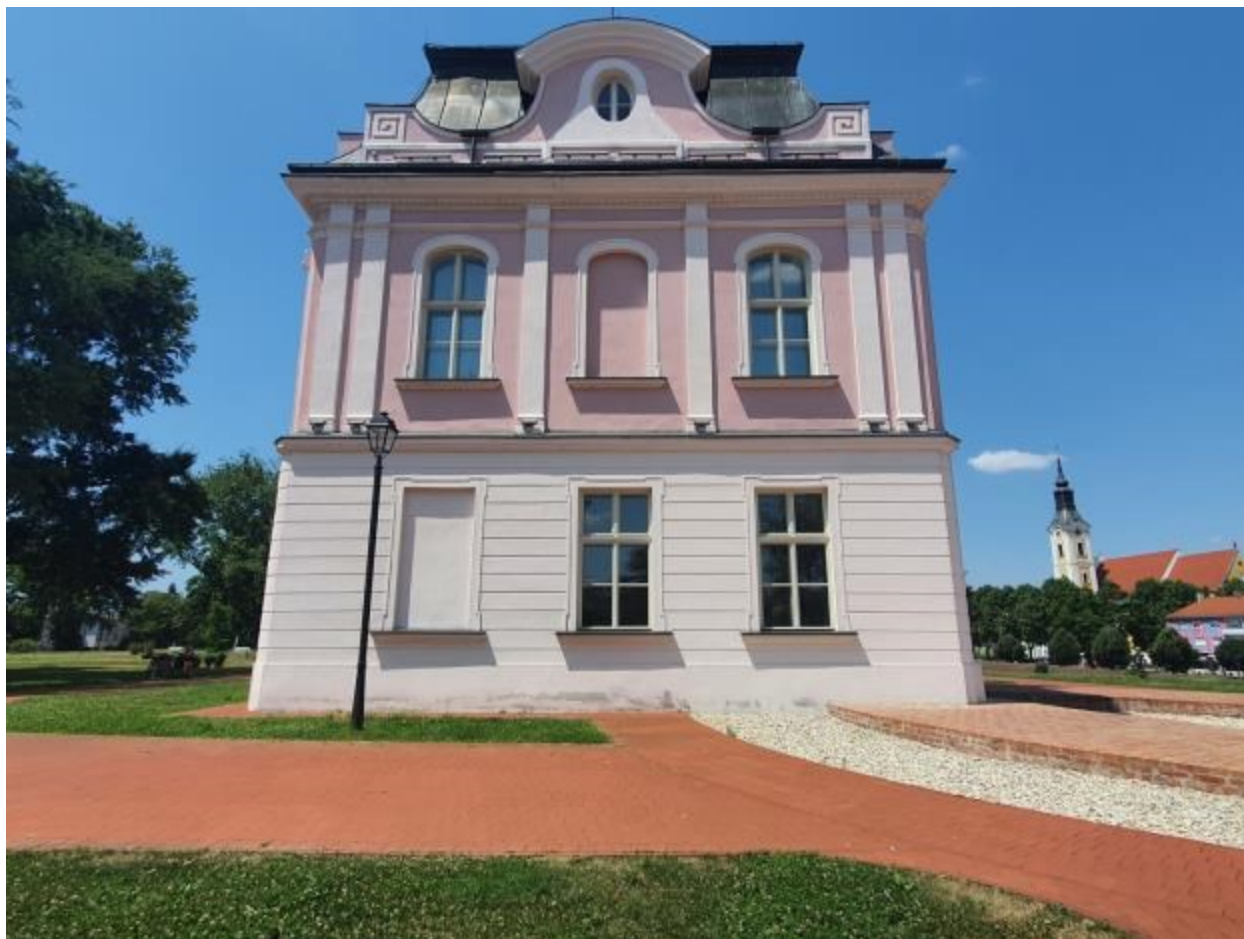
Slika 34: Istočno krilo južnog pročelja

Slika 35: Pogled na dvorac s kraja centralne staze gornjeg perivoja

Slika 36: Pogled na perivoj, južno pročelje dvorca i zvonik crkve sv. Roka

Slika 37: Istočno pročelje dvorca Pejačević

3.6 Perivoj i park prije Drugog svjetskog rata

Grof Josip Pejačević pokazao je već sedamdesetih godina 18. stoljeća interes za područje virovitičkog platoa, ali i ostatka svog posjeda kao za hortikulture lokalitete.“/.../ *Zalaganjem i umješnošću Josipa Pejačevića Našičkog virovitičko je imanje spašeno od propasti. Novi gospodar mu je posvetio posebnu brigu i pažnju. Kopanjem kanala osušio je močvaru Rogovac.*

Uređivao je vrtove i ribnjake. Kupovao je i sadio vinograde i šljivike./.../“⁷⁰ Upravo je njegova zasluga što je prostor strogog centra grada Virovitice na početku 19. stoljeća već hortikulturno-arhitektonski lokalitet. Kompozicija je parka sastavni dio građevne koncepcije kompleksa, tada novoizgrađenog, dvorca. Upravo zbog svoje vlastelinske tradicije, feudalna hortikultura je moda, neizostavan znak prestiža u tadašnjim društvenim prilikama, te s dvorcem čini integralnu cjelinu, kao uostalom i u ostatku Europe. Park je, kao i dvorac, prolazio određene etape u kojima je dolazilo do znatnih izmjena. U vrijeme izgradnje Pejačevićevog dvorca, koji je u središtu parka, tu su se nalazili još i prateći objekti, vlastelinsko dvorište i vlastelinski vrt koji su bili povezani stazama.⁷¹

Devetnaesto stoljeće iznjedrilo je velik broj perivojne baštine u sjevernoj Hrvatskoj, pa karakterističnu pejzažnu vizuru ima četrdesetak lokaliteta tog područja.⁷² Čak dvije-trećine dvoraca izgrađenih u 19. stoljeću ima takozvane pejzažne⁷³ vrtove i perivoje, a virovitički je jedan od njih. Baš kao arhitektonska i druga umjetnička ostvarenja, i perivoji imaju svoje stilske razlike koje ovise o mnogo faktora. Perivoji su neodvojivo vezani uz objekt koji omeđuju, pa je njihovo oblikovanje zapravo u službi estetske dopune, najčešće dvorca. Razvoj pejzažnog ili engleskog vrta u 18. stoljeću donosi novitet u odnosu na tradicionalno geometrijsko oblikovanje parkovnih prostora. Odlikuju ga nepravilni oblici, raznolikost te izmjena udubljenih, izbočenih i ravnih površina.⁷⁴ Prve promjene na lokalitetu nisu dokumentirane, osim staza, za koje postoji određena dokumentacija prema kojoj su im mijenjane dužine i položaji.⁷⁵ Promjena u samoj strukturi parka, odnosno u vegetaciji sigurno je bilo mnogo, što dokazuje različita starost drveća u parku. Stara stabla koja datiraju iz vremena nastanka parka starija su od 200 godina, dok su mlada, najčešće samonikla stabla, 1984. godine bila procijenjene starosti od oko 8 godina.⁷⁶

⁷⁰ Velimir Čerimović, “Stari park oko dvorca u Virovitici”, *Virovitički zbornik 1234-1984*, ur. Andre Mohorovičić, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1984., str. 345.

⁷¹ *Isto*, str. 347.

⁷² Mladen i Bojana Šćitaroci, *Dvorci i perivoji u Slavoniji, od Zagreba do Iloka*, Šćitaroci, Zagreb, 1998., str. 67.

⁷³ Mladen i Bojana Šćitaroci, *Dvorci i perivoji u Slavoniji, od Zagreba do Iloka*, Šćitaroci, Zagreb, 1998., str. 67.

⁷⁴ Mladen Obad-Šćitaroci, Bojana Bojanić Obad-Šćitaroci, “Vrtovi, perivoji i parkovi”, *Tehnička enciklopedija*, ur. Duško Štefanović, Zagreb, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1997., str. 569.

⁷⁵ *Isto*, str. 347.

⁷⁶ *Isto*, str. 349.

Kompleks dvorca s parkom, prema Anđeli Horvat: „/.../ koji tako karakterizira Viroviticu, da je jedva bez toga možemo zamisliti, bio je svojevremeno ozbiljno ugrožen/.../“⁷⁷. Naime, 1913. je godine virovitička općina zatražila od zemaljske vlade otkup dvorca, s obzirom na to da mu u tom trenutku nije bilo namijene, čemu se tadašnje Povjerenstvo za zaštitu spomenika usprotivilo. Dvorac kasnije dolazi u posjed obitelji Drašković, koja daje raspardelirati južni dio parka, nekadašnje vlastelinske vrtove, čime oni prestaju tvoriti jedinstvenu cjelinu parka. Draškovići su imali namjeru učiniti isto i sa drugim dijelovima parka, međutim, hitnom intervencijom Povjerenstva za zaštitu spomenika 1920. godine spriječeno je samovoljno parceliranje virovitičkog parka od strane obitelji Drašković.⁷⁸

3.7 Park i perivoj nakon Drugog svjetskog rata

Četrdesetih i pedesetih godina dvadesetog stoljeća park doživljava prve intervencije, i to pretežito one građevinske; dvorišni objekti u sklopu dvorca se ruše, na rubu parka gradi se obiteljska kuća (koja je imala ulogu vrtića, potom i arhiva), grade se prometnice koje omeđuju park. Vlastelinski vrt postaje betonski plato s bazenom i kabinama za kupaće, koji su napravili Nijemci za vrijeme NDH, a oko kojeg je podignuta ograda 1942. godine⁷⁹. Valja naglasiti kako je Konzervatorski zavod u Zagrebu baš 1955. godine pokrenuo postupak za zaštitu, te je park oko dvorca u Virovitici zaštićen kao spomenik prirode, odnosno spomenik vrtne arhitekture-park. U obrazloženju konzervatorskog zavoda“/.../ ističe se da neke od evidentiranih i nabrojanih vrsta rastu u parku oko dvorca u Virovitici od doba njegova osnivanja/.../“⁸⁰. Park je, zajedno s dvorcem, zaštićen i s aspekta zaštite spomenika kulture, u kontekstu zaštite spomeničkih svojstava urbanističke cjeline Virovitice, i to 1962. godine. Čini se da je, unatoč ovoj zaštiti koju je park uživao, Prostornoplanska dokumentacija parka sastoji se od *Idejnog projekta centra Virovitice* iz 1962. i *GUP Virovitice, izmjene i dopune* iz 1986., (oba su projekta izrađena u

⁷⁷ Anđela Horvat, “O urbanističkoj jezgri Virovitice“, *Bulletin Instituta za likovne umjetnosti Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*“, br. 3, 1958., str. 167.

⁷⁸ Anđela Horvat, “O urbanističkoj jezgri Virovitice“, *Bulletin Instituta za likovne umjetnosti Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*“, br. 3, 1958., str. 167.

⁷⁹ Mladen Obad Šćitaroci, Bojana Bojanić-Obad Šćitaroci, „Gradski park u Virovitici“, *Prostor*, vol. 4, br. 2, 1996., str. 160.

⁸⁰ Ćerimović, *Stari park oko dvorca u Virovitici*, str. 349.

Urbanističkom institutu SR Hrvatske)⁸¹, te *Opći urbanistički plan Virovitice* iz 1992. godine, kojim je ostavljena mogućnost obnove bazenskom sklopa u vidu izgradnje drugog, dječjeg bazena i betonskih tribina devedesetih godina dvadesetog stoljeća.⁸² Obad Šćitaroci i Bojanić Obad Šćitaroci, u svojoj obimnoj knjizi iz 1998. godine koja sadrži studije šezdeset dvoraca i kurija te pripadajućih im parkova i perivoja, svrstavaju virovitički dvorac među one koji su u vrlo dobrom građevnom stanju, premda naglašavaju nezadovoljstvo cjelinom dvorskog sklopa zamjerajući obnovu i proširenje kupališta u parku 1990. godine.⁸³

Detaljnije su se virovitičkim parkom Obad Šćitaroci i Bojanić Obad Šćitaroci bavili u sažetom prikazu „Studije zaštite i obnove Gradskog parka u Virovitici“ iz 1996. godine, koji su ujedno i autori navedene studije. Oni su za svoje teorijsko polazište razmatranja parka uzeli tri okosnice; „.../1. nedjeljivost parkovne arhitekture od gradograditeljstva (urbanizma i arhitekture), 2. razlikovanje parkovne arhitekture od hortikulture i ekološkog ozelenjavanja, 3. povijesni vrtovi i parkovi koji su specifična baština važna za očuvanje nacionalnog kulturnog identiteta/.../“⁸⁴. Prva okosnica njihove teorijske pozicije već je spomenuta u ovom radu i valorizirana postupcima za zaštitu Konzervatorskog zavoda u Zagrebu. Ostale dvije zapravo se odnose na, prema autorskom timu studije, degradacije parka, to jest na vremenski period od 1931. godine, kada je u dvorac smješteno gradsko poglavarstvo a vlastelinski perivoj pretvoren u javni gradski park.⁸⁵ Shvaćanje parka i vrta kao arhitekture a ne kao „gradskog zelenila“ ključan je faktor pravilne valorizacije virovitičkog gradskog parka, jer, dok je „gradsko zelenilo“ prepušteno stihijskom djelovanju ekoloških čimbenika, arhitektura podrazumijeva neku vrstu dizajna i kompozicije. Autori su na temelju starih karata i grafičkih izvora potvrdili da je virovitički park bio perivoj kroz cijelo razdoblje privatnog vlasništva dvorca, dakle od Pejačevića do knezova Schaumburg-Lippe. Izvorni plan perivoja, kao ni fotografije i podaci o detaljima izvorne kompozicije nisu sačuvani, a nije ni poznato jesu li uopće postojali. Ipak, navodeći vrijednosti koje valja štititi,

⁸¹ Miljenka Fischer, “Virovitica-provedbeni urbanistički plan centra. Pokušaj pomirenja starog i novoga“, *Radovi IPU*, Institut za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, br. 11, 1987., str. 101

⁸² Mladen Obad Šćitaroci, Bojana Bojanić-Obad Šćitaroci, „Gradski park u Virovitici“, *Prostor*, vol. 4, br. 2, 1996., str. 163.

⁸³ Mladen i Bojana Šćitaroci, *Dvorci i perivoji u Slavoniji, od Zagreba do Iloka*, Šćitaroci, Zagreb, 1998., str. 46.

⁸⁴ Mladen Obad Šćitaroci, Bojana Bojanić-Obad Šćitaroci, „Gradski park u Virovitici“, *Prostor*, vol. 4, br. 2, 1996., str. 158.

⁸⁵ Mladen Obad Šćitaroci, Bojana Bojanić-Obad Šćitaroci, „Gradski park u Virovitici“, *Prostor*, vol. 4, br. 2, 1996., str. 163.

među kojima je i ona urbanistička navode: „/.../ *Rijetki su gradovi u Hrvatskoj s tako velikom parkovnom jezgrom u srcu grada koja se razvijala od srednjovjekovnih vremena. Perivoj virovitičkog dvorca, već desetljećima gradski park, nedjeljivi je dio grada i njegove urbane strukture/.../*“⁸⁶. Za obnovu parka daju i konkretne smjernice odnosno mogućnosti za obnovu u kojoj je važno uzeti u obzir sve tri razvojne faze parka i njihove kompozicijske i estetske vrijednosti; od srednjovjekovne utvrde s opkopima, preko vlastelinskog perivoja do šetališta na južnoj strani parka, prije izgradnje bazena. Nepotrebno je dodatno naglašavati konzervatorski animozitet prema bazenu s betonskim tribinama u povijesnoj gradskoj jezgri, točnije u sklopu parka, za čije uklanjanje ne predviđaju alternativu. Metode koje bi valjalo koristiti u možebitnoj obnovi su *metoda konzervacije* (odnosi se na održavanje stabala i izvornih dijelova grabišta utvrde) i *metoda restauracije* koja je predviđena u obnovi opkopa utvrde i vlastelinskog perivoja unutar grabišta.⁸⁷ Najvažniji je, dakle, zadatak iz gradskog parka ukloniti javno kupalište i obnoviti vlastelinski perivoj uz važnu napomenu u zaključku: „/.../ *Reafirmirati urbanističko i parkovno naslijeđe povijesne jezgre Virovitice ne znači isključivo rekonstrukciju i restauraciju nekadašnjeg izgleda, jer to nije ni moguće ni opravdano, već to znači osvrnuti se u današnjem i budućem razvoju na protekla stoljeća u kojima se stvarao urbani identitet grada/.../*“⁸⁸.

Činjenica da se radi o revitalizaciji baštine s ciljem razvoja turizma nužno je utjecala na sam koncept osmišljavanja ovog integriranog programa. To je potvrdila i ravnateljica razvojne agencije VTA Tihana Harmund rekavši kako je važno napomenuti da se tim fondovima financira obnova kulturne baštine isključivo u turističke svrhe te su iz tog razloga morali unositi različite atraktivne sadržaje u projekt i zapravo spojiti turizam, kulturu i gospodarstvo. Tako je nekad baštinski muzej dobio novi postav, park drvene mostove (od kojih je najatraktivniji takozvani glazbeni most koji reproducira tonove u polustepenim razmacima pri prelasku preko njega), šetnica uz gimnaziju fontanu i tako dalje. Iz tog je razloga projekt moguće proglasiti uspješnim ili neuspješnim u korelaciji sa ishodima koji su zamišljeni, dakle financijskom isplativošću u vidu novih zaposlenja, što izravnih što neizravnih, turističkih noćenja i naravno, sa zaradom Muzeja. S obzirom na to da se ne radi o javnim podacima o tome dalje neće biti riječi, premda držim da je

⁸⁶ Mladen Obad Šćitaroci, Bojana Bojanić-Obad Šćitaroci, „Gradski park u Virovitici“, *Prostor*, vol. 4, br. 2, 1996., str. 165.

⁸⁷ Mladen Obad Šćitaroci, Bojana Bojanić-Obad Šćitaroci, „Gradski park u Virovitici“, *Prostor*, vol. 4, br. 2, 1996., str. 169.

⁸⁸ Mladen Obad Šćitaroci, Bojana Bojanić-Obad Šćitaroci, „Gradski park u Virovitici“, str. 170.

važno imati na umu fokus cijelog projekta odnosno da se radi o upotrebi kulturnih dobara kao izvoru turističkih prihoda.

U vrijeme, ovim radom obuhvaćene, rekonstrukcije dvorca došlo je i do rekonstrukcije perivoja, i to prema projektu iste tvrtke, Urbos d.o.o sa odgovornim projektantom Milkom Puncerom: „/.../Nakon provedenog postupka javne nabave donesena je Odluka o odabiru najpovoljnijeg ponuditelja i to za Revitalizaciju Gradskog parka Grupa 1 – Rekonstrukcija Gradskog parka kao najpovoljniji ponuditelj izabrana je Zajednica ponuditelja RADNIK d.d. GEOCONSULT-MTM Križevci koja će ove radove izvesti za 21.215.682,54 kn dok se za Revitalizaciju Gradskog parka Grupa 2 – Krajobrazno uređenje Gradskog parka kao najpovoljniji ponuditelj izabrana tvrtka Flora VTC d.o.o. koja će radove izvesti za 3.675.086,00 kuna/.../“⁸⁹. Na površini od 136.440 m² rekonstrukcija se izvodila u više prostornih cjelina: gornji park odnosno razina platoa oko dvorca, donji park odnosno razina ispod platoa te novi park između grabišta i trga (na južnom dijelu parcele). Od samih radova zamišljeno je: uklanjanje kompleksa gradskog bazena, rekonstrukcija i obnova drveća, grmlja i zelenih površina, rekonstrukcija i obnova parkovnih staza i kolno-pješačkih površina, rekonstrukcija pristupnog mosta te nova perivojna oprema i vanjska rasvjeta.⁹⁰

Gradski je bazen potpuno uklonjen iz prostora centra grada, odnosno južnog dijela parcele dvorca, čime je otvoren pogled dvorca na susjednu Gimnaziju Petra Preradovića. Staze su obnovljene i jasno označene, točnije stvoreno je šetalište, a izgrađene su i nove stepenice koje prate centralnu os platoa i gimnazije. Sječa većine stabala, kojoj su se građani Virovitice bezuspješno usprotivili prosvjedom, potpuno je otvorila pogled na dvorac sa svih strana svijeta, te on sada u potpunosti dominira područjem platoa. Za novi su perivoj osmišljena i četiri nova mosta. Naime, u sklopu programa *5 do 12 za Dvorac*, studenti Arhitektonskog fakulteta u Zagrebu izradili su rješenja za nove virovitičke mostove, od kojih bi svaki trebao biti povezan uz stalni postav dvorca.

⁸⁹ <https://5do12.eu/uskoro-pocinju-radovi-na-revitalizaciji-gradskog-parka-virovitica/>, pristup ostvaren 27.6.2023.

⁹⁰ *Virovitičko-podravska županija*, Izdana lokacijska dozvola za rekonstrukciju i obnovu Gradskog parka u Virovitici, <https://www.vpz.hr/2014/10/14/izdana-lokacijska-dozvola-za-rekonstrukciju-obnovu-gradskog-parka-u-virovitici/>, pristup ostvaren 29.6.2023.

Slika 38: Pogled na južni dio parka sa bazenom prije obnove

Slika 39: Pogled na zapadno krilo dvorca s južne strane prije rekonstrukcije

Slika 40: Pogled na park i zapadno krilo dvorca prije rekonstrukcije

Slika 41: Istočni obronak padine gornjeg parka i doljnji park prije obnove

Slika 42: Pogled na sjevernu stranu virovitičkog dvorca i perivoja nakon rekonstrukcije

Slika 43: Pogled na južnu stranu virovitičkog dvorca i perivoja nakon rekonstrukcije

Slika 44: Pogled sa južnih vrata dvorca na južni dio perivoja i gimnaziju Petra Preradovića

Slika 45: Pogled na južnu stranu perivoja sa opkopima, novouređene vrtove i fontanu te gimnaziju Petra Preradovića

Slika 46: Opkop na južnoj strani perivoja, autorica fotografije: Klara Carevski

Slika 47: Pogled na šetalište i fontanu na južnoj strani perivoja

4. KONTEKST ZAŠTITE VIROVITIČKOG URBANOG TKIVA

„/.../Registar kulturnih dobara RH, odnosno javna knjiga kulturnih dobara koju vodi Ministarstvo kulture i medija, sastoji se od tri liste: Liste zaštićenih kulturnih dobara, Liste kulturnih dobara nacionalnog značenja i Liste preventivno zaštićenih dobara./.../“⁹¹ Na listi zaštićenih kulturnih dobara u kontekstu ovog rada zanimat će nas Virovitica kao urbanistička cjelina, koja pripada B kategoriji kulturnih dobara, te dvorac Pejačević koji spada u kategoriju A.⁹² Dakle, kulturno-povijesna cjelina grada Virovitice i dvorac Pejačević zaštićena su kulturna dobra u smislu *Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara*.

Kulturno-povijesne cjeline vrlo su složena vrsta kulturnog dobra zbog stalnih promjena kojima su jedinice u cjelini izložene uslijed različitih faktora: prirodnih, socioloških, demografskih i tako dalje. Registar prepoznaje 423⁹³ takve cjeline na području Republike Hrvatske. Jedan od glavnih razloga prepoznavanja potrebe za nekom vrstom očuvanja tih cjelina od strane Zakona jest i očuvanje identitetskih obilježja pojedinog kraja, a posljedično i bogatstva nacionalnog nasljeđa. Iz tog je razloga važno imati konzervatorske podloge koje „/.../se bave sustavnim istraživanjem i vrednovanjem urbanih tkiva povijesnih naselja te na temelju vrednovanja svih sastavnica izrađuju strategije za očuvanje i održivi razvoj/.../“⁹⁴. U suprotnom je građu teško pravilno zaštititi, primjerice, neodgovarajućom prostorno-planskom dokumentacijom čiji sadržaji ne odgovaraju zahtjevima kulturno-povijesnih cjelina zbog zanemarivanja nekih specifičnosti tog područja, što je posljedica nedostatka konzervatorske podloge. Konzervatorsku podlogu za

⁹¹ Registar kulturnih dobara, Ministarstvo kulture i medija, pristup ostvaren 2.6.2023., <https://min-kulture.gov.hr/izdvojeno/kulturna-bastina/registar-kulturnih-dobara-16371/16371>

⁹² Zoran Fumić, Žarko Španiček, “Konzervatorska podloga za prostorni plan uređenja i generalni urbanistički plan grada Virovitice”, Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Požegi, Požega, 2002., str. 6.

⁹³ Biserka Dumbović Bilušić, Maja Bilušić, Mateja Jerman, “Primjena pristupa povijesnoga urbanog krajolika u izradi konzervatorskih podloga za kulturno-povijesne cjeline naselja”, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske 2021*, Ministarstvo kulture i medija RH, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Zagreb, 2021., str. 25.

⁹⁴ *Isto*, str. 25-26.

prostorni plan uređenja i generalni urbanistički plan grada Virovitice izradio je stručni tim koji uključuje dipl. ing. arh. Zorana Fumića i dr. sc. Žarka Španičeka te njihove suradnike prof. povijesti Dubravku Sabolić, prof. arheologije Silviju Salajić, mr. sc. Danicu Draganić, prof. etnologije Zrinku Studen i dipl. ing. arh. Ivana Mucka.

U dvadesetom stoljeću, posebice nakon Drugog svjetskog rata, Virovitica doživljava urbanističke promjene, ponajviše u centru grada, u ulicama koje okružuju dvorac. Sam grad je barokno koncipiran prostor⁹⁵, s dvorcem kao glavnom okosnicom urbanističke strukture, i cestama koje se radialno odvajaju od njega. Osnovni gradski promet, koji teče u smjeru istok-zapad, tradicionalno prolazi središtem grada, tako da su se na tom potezu i organizirali novi sadržaji poput hotela, dvije robne kuće i prvog virovitičkog nebodera. Ubrzana izgradnja poslijeratnog razdoblja u centru Virovitice izmijenila je odnos visine i mase građevina oko parka prema dvorcu.⁹⁶ Tako su prvi blok zgrada sjeverno od dvorca, dakle najuži centar Virovitice, odnosno nekadašnji Trg maršala Tita, danas Trg kralja Tomislava, tvorila četiri objekta izgrađena u devetnaestom stoljeću; historicistička uglovnica iz 1892. godine, bidermajerska jednokatnica iz prve polovine devetnaestog stoljeća, prizemnica s naznakama secesije na pročelju te još jedna uglovnica, zgrada Podžupanije.⁹⁷ Posljednje dvije zgrade su srušene, a na njihovim su mjestima izgrađena dva nova objekta koji su elementi prijepora u povijesnoj gradskoj jezgri; poslovna dvokatnica ostakljenog pročelja te stambena osmerokatnica. S obzirom na to da je i spomenuta bidermajerska kuća bila znatno oštećena rušenjem susjednih objekata, srušena je i ona te je na njenom mjestu izgrađena zgrada banke. Južna strana Trga maršala Tita, danas Trg kralja Zvonimira obilježena je gradskom palačom obitelji Pejačević s kraja osamnaestog stoljeća. Radi se o trokrilnoj jednokatnici koja se arkadnim trijemom otvara prema prostranom dvorištu.

U projektnoj organizaciji *VTC-projekt* izrađen je provedbeno-urbanistički plan centra Virovitice (PUP centar) 1987. godine čiji je autor arhitekt Kruno Kovač sa suradnicima⁹⁸, radi sprječavanja uništenja povijesnog tkiva ove urbanističke cjeline. Njime se, primjerice, predviđa i rekonstrukcija spomenute palače Pejačević na Trgu kralja Zvonimira, kao i prenamjena prostora

⁹⁵ Miljenka Fischer, "Virovitica-provedbeni urbanistički plan centra. Pokušaj pomirenja starog i novoga", *Radovi IPU*, Institut za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, br. 11, 1987., str. 99.

⁹⁶ Miljenka Fischer, "Virovitica-provedbeni urbanistički plan centra. Pokušaj pomirenja starog i novoga", str. 99.

⁹⁷ Miljenka Fischer, "Virovitica-provedbeni urbanistički plan centra. Pokušaj pomirenja starog i novoga", str. 100-101.

⁹⁸ Miljenka Fischer, "Virovitica-provedbeni urbanistički plan centra. Pokušaj pomirenja starog i novoga", str. 95.

same palače. „/.../Tipologija palače prikladna je za ugostiteljstvo više kategorije. (...) Organizacija prostora na katu odgovara poslovnim sadržajima./.../“⁹⁹ Na palači su 1999. i 2000. godine po prvi put izvršena konzervatorska i povijesna istraživanja, kojima se otkrilo da se ustvari ne radi o izvornoj palači već o konjičkoj vojarni sagrađenoj početkom osamnaestog stoljeća (do istraživanja palača se datirala u kraj osamnaestog stoljeća), a koja je tek s kasnijim pregradnjama postala stambeni objekat.¹⁰⁰ Bilo kako bilo, ugovor o rekonstrukciji palače Pejačević potpisan je 2009. godine, te je uključivao“/.../ sanaciju temelja, zaštitu objekta od vlage, uređenje fasade objekta, postavljanje stolarije te izradu instalaterskih radova./.../“¹⁰¹, te su u njoj danas smještene Gradska uprava na katu te kafić u prizemlju.

Dvorac Pejačević je, kao što je u radu i spomenuto, svojim južnim pročeljem okrenut prema Gimnaziji Petra Preradovića, zgradi iz 1914. godine, izgrađenoj po nacrtu osječkog arhitekta Axmana i graditelja Domesa.¹⁰² Ispred same gimnazije nalazi se Trg bana Josipa Jelačića, koji je i sam doživio promijene analogne onima u sklopu revitalizacije parka, s obzirom na to da se radi o prostoru nekadašnjih feudalnih vrtova. Drveće i na ovom dijelu strogog centra grada nije izbjeglo sudbinu onog parkovnog drveća, a izvedene su i nove staze te novo betonsko šetaliste sa modernom fontanom, čija se osmominutna „koreografija“ promovira kao glavna virovitička atrakcija.¹⁰³

Vratimo se naposljetku registru spomenika iz 1962. godine u čijem obrazloženju za uvrštenje urbanističke cjeline centra Virovitice stoji da je vrijedan “/.../odnos mase i kompozicijska shema visina rubne arhitekture naspram dominantni dvorca./.../”¹⁰⁴. Veći broj kuća, dakle arhitektura manjih dimenzija, koji je postojao u trenutku upisa gradskog centra u registar više ne postoji. Brojnim rušenjima, pregrađivanjima ali i novogradnjama, od kojih je najrecentnija izgradnja

⁹⁹ Miljenka Fischer, “Virovitica-provedbeni urbanistički plan centra. Pokušaj pomirenja starog i novoga“, str. 101.

¹⁰⁰ Anđelko Hundić, “Palača Pejačević-konjička vojarna u Virovitici”, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, br. 29, 2005., str. 249.

¹⁰¹ <https://www.virovitica.hr/rekonstrukcija-palace-pejacevic-2/>, pristup ostvaren 18.6.2023.

¹⁰² Zoran Fumić, Žarko Španiček, “Konzervatorska podloga za prostorni plan uređenja i generalni urbanistički plan grada Virovitice”, Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Požegi, Požega, 2002., str. 40.

¹⁰³ *Informativni centar Virovitica*, <https://www.icv.hr/2022/08/video-jeste-li-kada-pogledali-cijelu-koreografiju-viroviticke-fontane-ako-niste-ovo-vam-je-prilika-da-to-ucinite/>, pristup ostvaren 28.6.2023.

¹⁰⁴ Miljenka Fischer, “Oznake urbanističkog slijeda“, *Virovitica, Izabrane teme*, ur. Dragutin Feletar, Zagreb, 1996., str. 103.

novе stambeno-poslovne trokatnice na zemljištu istočnog ruba perivoja, dodatno je narušen sklad centra zbog kojeg je upisan u registar.

5. ZAKLJUČAK

Očekivani rezultati projekta *5 do 12 za Dvorac*, s obzirom na karakter obnove koji je povezan s unaprjeđenjem turističke ponude grada Virovitice su: 70 novozaposlenih u roku od dvije godine nakon dovršenja projekta, povećanje broja posjetitelja od 32%, povećanje broja noćenja od 15,3 % te povećanje turističke sezone od 2% i to u odnosu na 2014. godinu.¹⁰⁵ Jesu li oni ostvareni ili ne, ne može se sa sigurnošću tvrditi. Ono što je sigurno jest da je rekonstrukcija dvorca i perivoja izmijenila vizuru centra Virovitice. Nekadašnji pitoreskni park iza čijeg se drveća naziralo barokno-klasicističko pročelje sada je otvoreni perivoj koji služi naglašavanju obnovljenog dvorca. To je ujedno i rezultat konzervatorske strategije vraćanja ova dva objekta, koliko god je to moguće, u izvorno stanje. Dvorac je od svoje izgradnje prošao kroz više obnova koje su unekoliko mijenjale njegov originalni izgled od kojih je najočitija boja; ona izvorna, rumenog okera, zamijenjena je svijetlo žutom, da bi se zadnjom rekonstrukcijom dvorcu vratila prva boja otkrivena analizom sonde južnog pročelja. S druge strane, izvorno stanje perivoja prezentirano je negiranjem stoljeća i pol njegove evolucije u park. Zatvorena dvorska veža i ostakljene arkade dvorca zasigurno čuvaju tkivo građevine od daljnjeg uništenja pod utjecajem čovjeka, ali time i čovjek gubi vezu sa građevinom jer mu nije dostupna na isti način. Novi je gradski perivoj otvorio i usmjerio strani pogled na dvorac, ali je i izmjestio građanina Virovitice, koji je pod njegovim krošnjama pronalazio hlad i zaklon, iz njega, i to u okolne ugostiteljske objekte. Tretiranje kulturne i prirodne baštine na taj način možda će doprinijeti turističkoj ponudi grada i županije, ali će trajno izmijeniti način na koji ju građani koriste.

¹⁰⁵ *Grad Virovitica*, <https://www.virovitica.hr/uspjeli-smo-odobren-projekt-obnove-dvorca-pejacevic/>, pristup ostvaren 30.6.2023.

6. Popis literature

Biserka Dumbović Bilušić, Maja Bilušić, Mateja Jerman, "Primjena pristupa povijesnoga urbanog krajolika u izradi konzervatorskih podloga za kulturno-povijesne cjeline naselja", *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske 2021*, Ministarstvo kulture i medija RH, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Zagreb, 2021., str. 25-43. (<https://hrcak.srce.hr/292050>)

Miljenka Fischer, "Oznake urbanističkog slijeda", *Virovitica, Izabrane teme*, ur. Dragutin Feletar, Zagreb, 1996., str. 100-104.

Miljenka Fischer, "Virovitica-provedbeni urbanistički plan centra. Pokušaj pomirenja starog i novoga", *Radovi IPU*, Institut za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, br. 11, 1987., str. 95-105. (<https://hrcak.srce.hr/224913>)

Zoran Fumić, Žarko Španiček, "Konzervatorska podloga za prostorni plan uređenja i generalni urbanistički plan grada Virovitice", Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Požegi, Požega, 2002.

Anđela Horvat, "O urbanističkoj jezgri Virovitice", *Bulletin Instituta za likovne umjetnosti Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, br. 3, 1958., str. 161-168. (<https://dizbi.eindigo.net/?pr=i&id=35443>)

Anđelko Hundić, "Palača Pejačević-konjička vojarna u Virovitici", *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, br. 29, 2005., str. 245-258. (<https://hrcak.srce.hr/223964>)

Mladen Obad-Šćitaroci, Bojana Bojanić Obad-Šćitaroci, "Vrtovi, perivoji i parkovi", *Tehnička enciklopedija*, ur. Duško Štefanović, Zagreb, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1997.

Mladen i Bojana Šćitaroci, *Dvorci i perivoji u Slavoniji, od Zagreba do Iloka*, Šćitaroci, Zagreb, 1998.

Mladen Obad Šćitaroci, Bojana Bojanić-Obad Šćitaroci, „Gradski park u Virovitici“, *Prostor*, vol. 4, br. 2, 1996., str. 157-174. (<https://hrcak.srce.hr/24091>)

Jasmina Jurković Petras, Novi stalni postav "Drveno doba" u Gradskom muzeju Virovitica, 2019, *Etnološka istraživanja*, br. 26, 2021., str. 101-104. (<https://hrcak.srce.hr/267721>)

Milko Puncer, Glavni arhitektonski projekt, Dvorac Pejačević, rekonstrukcija i prenamjena postojećih prostora za potrebe gradskog muzeja u dvorcu Pejačević u Virovitici, Urbos d.o.o., Osijek, 2012.

Milko Puncer, "Konzervatorska studija; Dvorac Pejačević u Virovitici", Urbos d.o.o., Studio za arhitekturu, oblikovanje i konstrukciju, Osijek, 2006.

Silvija Salaić, "Srednjovjekovna nizinska utvrda u Virovitici", *VAMZ*, Virovitica, 2010., str. 353-379. (<https://hrcak.srce.hr/74583>)

Virovitički zbornik 1234-1984, ur. Andre Mohorovičić, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1984.:

Josip Adamček, „Prilozi povijesti Virovitice (od sredine 18. do sredine 19. stoljeća)“, str. 157-181.

Velimir Ćerimović, "Stari park oko dvorca u Virovitici", str. 345-351.

Danica Draganić, "Gradski muzej u Virovitici", str. 383-387.

Anđela Horvat, "O spomenicima kulture u Virovitičkom kraju", str. 351-357.

Ive Mažuran, "Virovitica i njezina okolica za osmanske vladavine (1552-1684)", str. 127-141.

Milan Nef, "Narodnooslobodilačka borba u Virovitičkom kraju i narodni heroji", str. 285-301.

Sena Sekulić-Gvozdanović, "Srednjovjekovni burg-jezgra urbanizma kasnije Virovitice", str. 339-345.

7. Internetski izvori

Grad Virovitica, Rekonstrukcija Palače Pejačević, <https://www.virovitica.hr/rekonstrukcija-palace-pejacevic-2/>, pristup ostvaren 18.6.2023.

Grad Virovitica, <https://www.virovitica.hr/uspjeli-smo-odobren-projekt-obnove-dvorca-pejacevic/>, pristup ostvaren 30.6.2023.

Informativni centar Virovitica, <https://www.icv.hr/2022/08/video-jeste-li-kada-pogledali-cijelu-koreografiju-viroviticke-fontane-ako-niste-ovo-vam-je-prilika-da-to-ucinite/>, pristup ostvaren 28.6.2023.

Registar kulturnih dobara, Ministarstvo kulture i medija, pristup ostvaren 2.6.2023., <https://min-kulture.gov.hr/izdvojeno/kulturna-bastina/registar-kulturnih-dobara-16371/16371>

Republika Hrvatska, Ministarstvo turizma i sporta, Priprema i provedba integriranih razvojnih programa temeljenih na obnovi kulturne baštine“ u vrijednosti 380 milijuna kuna, <https://mint.gov.hr/print.aspx?id=9952&url=print>, pristup ostvaren 27.6.2023.

Turistička zajednica grada Virovitice, Dvorac Pejačević, <https://www.tz-virovitica.hr/dvorac-pejacevic/>, pristup ostvaren 26.6.2023.

Virovitičko-podravaska županija, Izdana lokacijska dozvola za rekonstrukciju i obnovu Gradskog parka u Virovitici, <https://www.vpz.hr/2014/10/14/izdana-lokacijska-dozvola-za-rekonstrukciju-obnovu-gradskog-parka-u-virovitici/>, pristup ostvaren 29.6.2023.

5 do 12, Uskoro počinju radovi na revitalizaciji Gradskog parka Virovitica, <https://5do12.eu/uskoro-pocinju-radovi-na-revitalizaciji-gradskog-parka-virovitica/>, pristup ostvaren 27.6.2023.

Popis priloga

Slika 1: Najstariji poznati crtež virovitičke utvrde iz kasnog srednjeg vijeka, Hrvatski državni arhiv u Zagrebu. (izvor: Milko Puncer, “Konzervatorska studija; Dvorac Pejačević u Virovitici”, Urbos d.o.o., Studio za arhitekturu, oblikovanje i konstrukciju, Osijek, 2006., str. 5)

Slika 2: Veduta s prikazom borbe za oslobođenje Virovitice od osmanske vladavine, izradio talijanski kartograf Cantanelli, 1690., Hrvatski državni arhiv u Zagrebu, Grafička zbirka. (izvor: Milko Puncer, “Konzervatorska studija; Dvorac Pejačević u Virovitici”, Urbos d.o.o., Studio za arhitekturu, oblikovanje i konstrukciju, Osijek, 2006., str. 6)

Slika 3: Veduta „Festung Virovitica“ s prikazom borbe za oslobođenje 1684. godine. (izvor: Milko Puncer, “Konzervatorska studija; Dvorac Pejačević u Virovitici”, Urbos d.o.o., Studio za arhitekturu, oblikovanje i konstrukciju, Osijek, 2006., str. 9)

Slika 4: tlocrt prizemlja dvorca iz 1909. godine, arhivski nacrti (izvor: Milko Puncer, “Konzervatorska studija; Dvorac Pejačević u Virovitici”, Urbos d.o.o., Studio za arhitekturu, oblikovanje i konstrukciju, Osijek, 2006., str. 12)

Slika 5: tlocrt prvog kata iz 1909. godine, arhivski nacrti (izvor: Milko Puncer, “Konzervatorska studija; Dvorac Pejačević u Virovitici”, Urbos d.o.o., Studio za arhitekturu, oblikovanje i konstrukciju, Osijek, 2006., str. 12)

Slika 6: Sjeverno pročelje dvorca, snimak stanja XI. 1955. godine (izvor: Milko Puncer, “Konzervatorska studija; Dvorac Pejačević u Virovitici”, Urbos d.o.o., Studio za arhitekturu, oblikovanje i konstrukciju, Osijek, 2006., str. 16)

Slika 7: Južno pročelje dvorca, snimak stanja XI. 1955. godine (izvor: Milko Puncer, “Konzervatorska studija; Dvorac Pejačević u Virovitici”, Urbos d.o.o., Studio za arhitekturu, oblikovanje i konstrukciju, Osijek, 2006., str. 16)

Slika 8: Razglednica s prikazom virovitičkog dvorca, tada u vlasništvu grofa Draškovića, 1916. (izvor: Milko Puncer, “Konzervatorska studija; Dvorac Pejačević u Virovitici”, Urbos d.o.o., Studio za arhitekturu, oblikovanje i konstrukciju, Osijek, 2006., str. 17)

Slika 9: Snimka sjevernog pročelja dvorca iz 1945./46. godine (izvor: Milko Puncer, “Konzervatorska studija; Dvorac Pejačević u Virovitici”, Urbos d.o.o., Studio za arhitekturu, oblikovanje i konstrukciju, Osijek, 2006., str. 18)

Slika 10: Južno pročelje dvorca nakon obnove 1950-ih godina, autor: Vjekoslav Ludarević, virovitički fotograf (izvor: Milko Puncer, “Konzervatorska studija; Dvorac Pejačević u Virovitici”, Urbos d.o.o., Studio za arhitekturu, oblikovanje i konstrukciju, Osijek, 2006., str. 19)

Slika 11: Sonda na zapadnom krilu sjevernog pročelja, otkriveni zazidani prozorski okvir, Konzervatorska studija, Milko Puncer, 2006. (izvor: Milko Puncer, “Konzervatorska studija; Dvorac Pejačević u Virovitici”, Urbos d.o.o., Studio za arhitekturu, oblikovanje i konstrukciju, Osijek, 2006., str. 23)

Slika 12: Kapitel stupa na zapadnoj strani altane, prikaz slojeva od crvenkastog „kamenog brašna“ preko cementne žbuke i završnih bijelo bojanih slojeva, Konzervatorska studija, Milko Puncer, 2006. (izvor: Milko Puncer, “Konzervatorska studija; Dvorac Pejačević u Virovitici”, Urbos d.o.o., Studio za arhitekturu, oblikovanje i konstrukciju, Osijek, 2006., str. 27)

Slike 13 i 14: Sondiranje u okviru glavnog portala u altani sjevernog pročelja, prikaz izvornog kamena pješčara tretiranog vapnenim mlijekom te sloja cementne žbuke sa bojanim slojevima, Konzervatorska studija, Milko Puncer, 2006. (izvor: Milko Puncer, “Konzervatorska studija; Dvorac Pejačević u Virovitici”, Urbos d.o.o., Studio za arhitekturu, oblikovanje i konstrukciju, Osijek, 2006., str. 28)

Slika 15: Reška na zapadnom pročelju dvorca, sondiranjem utvrđeno da nije nastala kao posljedica konstruktivnog slijeganja zida već u nekoj od graditeljskih intervencija, Konzervatorska studija, Milko Puncer, 2006. (izvor: Milko Puncer, “Konzervatorska studija; Dvorac Pejačević u Virovitici”, Urbos d.o.o., Studio za arhitekturu, oblikovanje i konstrukciju, Osijek, 2006., str. 33)

Slika 16: Segment portala južnog pročelja dvorca, sondiranjem otkrivena izvorna geometrija rasteretnog luka ispod cementno-vapnene žbuke, Konzervatorska studija, Milko Puncer, 2006. (izvor: Milko Puncer, “Konzervatorska studija; Dvorac Pejačević u Virovitici”, Urbos d.o.o., Studio za arhitekturu, oblikovanje i konstrukciju, Osijek, 2006., str. 37)

Slika 17: Sonda na južnom pročelju u podnožju katnih pilastara kojom je pronađena izvorna vapnena žbuka bojena u tri faze, od kojih je za rekonstrukciju odabrana ona prva, boje rumenog okera, Konzervatorska studija, Milko Puncer, 2006. (izvor: Milko Puncer, “Konzervatorska studija; Dvorac Pejačević u Virovitici”, Urbos d.o.o., Studio za arhitekturu, oblikovanje i konstrukciju, Osijek, 2006., str. 39)

Slika 18: Kolonada stupova ulaznog hola, u cjelosti prežbukana debelim slojem cementno-vapnene žbuke kojom su negirane pojedine profilacije, Konzervatorska studija, Milko Puncer, 2006. (izvor: Milko Puncer, “Konzervatorska studija; Dvorac Pejačević u Virovitici”, Urbos d.o.o., Studio za arhitekturu, oblikovanje i konstrukciju, Osijek, 2006., str. 40)

Slika 19: Sonda otvorena na zapadnom zidu velike hale u prizemlju dvorca, a u kojoj se može vidjeti stanje oslika i bojenih slojeva, Konzervatorska studija, Milko Puncer, 2006. (izvor: Milko Puncer, “Konzervatorska studija; Dvorac Pejačević u Virovitici”, Urbos d.o.o., Studio za arhitekturu, oblikovanje i konstrukciju, Osijek, 2006., str. 48)

Slika 20: Sjeverno pročelje dvorca Pejačević prije obnove, autorica fotografije: Marija Sušenj, *Lokalni. hr*, (<https://lokalni.vecernji.hr/zupanije/uz-pomoc-eu-fonda-krece-obnova-dvorca-pejacevic-i-gradskog-parka-u-virovitici-1964>)

Slika 21: Središnji rizalit sjevernog pročelja dvorca Pejačević prije obnove, autorica fotografije: Marija Sušenj, *Lokalni. hr*, (<https://lokalni.vecernji.hr/zupanije/uz-pomoc-eu-fonda-krece-obnova-dvorca-pejacevic-i-gradskog-parka-u-virovitici-1964>)

Slika 22: Pogled na istočno krilo i središnji rizalit dvorca i park prije rekonstrukcije, izvor: <http://www.photos2000.com/>

Slika 23: Pogled na sjeverno pročelje i stari most prije rekonstrukcije, izvor: <http://www.photos2000.com/>

Slika 24: Sjeverno pročelje dvorca Pejačević u Virovitici nakon obnove, autor fotografije: Matija Turkalj, *Turistička zajednica Virovitičko-podravske županije*

Slika 25: Središnji rizalit sjevernog pročelja nakon obnove, autorica fotografije: Klara Carevski

Slika 26: Glavni portal dvorca nakon obnove, autorica fotografije: Klara Carevski

Slika 27: Trag sondiranja na prozoru sjevernog pročelja dvorca, autorica fotografije: Klara Carevski

Slika 28: Trenutno stanje fasade sjevernog pročelja dvorca, autorica fotografije: Klara Carevski

Slika 29: Južno pročelje dvorca Pejačević prije obnove, autorica fotografije: Marija Sušenj, *Lokalni. hr*, (<https://lokalni.vecernji.hr/zupanije/uz-pomoc-eu-fonda-krece-obnova-dvorca-pejacevic-i-gradskog-parka-u-virovitici-1964>)

Slika 30: Zapadni arkadni trijem prije rekonstrukcije dvorca, izvor: <http://www.photos2000.com/>

Slika 31: Južno pročelje dvorca Pejačević u Virovitici nakon obnove, autor fotografije: Roko Poljak, *Blaga i misterije*, (<https://blagamisterije.com/obnova-dvoraca-hrvatske-kako-su-nekoc-devastirane-rusevine-postale-ponos-svog-kraja/23477/>)

Slika 32: Ostakljena arkada južnog pročelja, autorica fotografije: Klara Carevski

Slika 33: Središnji rizalit na južnom pročelju, autorica fotografije: Klara Carevski

Slika 34: Istočno krilo južnog pročelja, autorica fotografije: Klara Carevski

Slika 35: Pogled na dvorac s kraja centralne staze gornjeg perivoja, autorica fotografije: Klara Carevski

Slika 36: Pogled na perivoj, južno pročelje dvorca i zvonik crkve sv. Roka, autorica fotografije: Klara Carevski

Slika 37: Istočno pročelje dvorca Pejačević, autorica fotografije: Klara Carevski

Slika 38: Pogled na južni dio parka sa bazenom prije obnove, autor fotografije: Antonio Jurkin, 5 do 12, (<https://5do12.eu/gradski-park-virovitica/>)

Slika 39: Pogled na zapadno krilo dvorca s južne strane prije rekonstrukcije, autor fotografije: Saša Kovačević, izvor: <https://mapio.net/pic/p-43059530/>

Slika 40: Pogled na park i zapadno krilo dvorca prije rekonstrukcije, izvor: <http://www.photos2000.com/>

Slika 41: Istočni obronak padine gornjeg parka i doljnji park prije obnove, autor fotografije: Ninoslav Buđak, *Virovitičko-podravska županija*, (<https://www.vpz.hr/2014/11/07/ugovorena-izrada-glavnog-izvedbenog-projekta-rekonstrukcije-obnove-gradskog-parka-u-virovitici/>)

Slika 42: Pogled na sjevernu stranu virovitičkog dvorca i perivoja nakon rekonstrukcije, izvor fotografije: *Virovitica-nature.hr*, (<https://virovitica-nature.hr/zasticene-vrijednosti/park-oko-dvorca-u-virovitici/>)

Slika 43: Pogled na južnu stranu virovitičkog dvorca i perivoja nakon rekonstrukcije, izvor fotografije: *Virovitica-nature.hr*, (<https://virovitica-nature.hr/zasticene-vrijednosti/park-oko-dvorca-u-virovitici/>)

Slika 44: Pogled sa južnih vrata dvorca na južni dio perivoja i gimnaziju Petra Preradovića, autorica fotografije: Klara Carevski

Slika 45: Pogled na južnu stranu perivoja sa opkopima, novouređene vrtove i fontanu te gimnaziju Petra Preradovića, autorica fotografije: Klara Carevski

Slika 46: Opkop na južnoj strani perivoja, autorica fotografije: Klara Carevski

Slika 47: Pogled na šetalište i fontanu na južnoj strani perivoja, autorica fotografije: Klara Carevski

